

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και
Περιφερειακής Ανάπτυξης
Διατμηματικό πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών “Σχεδιασμός και
Ανάπτυξη Τουρισμού και Πολιτισμού

Πολιτιστική πολιτική και Τοπική αυτοδιοίκηση: η περίπτωση του Δήμου Λαρισαίων

Φοιτήτρια: Ευαγγελία Η. Γκαντούνα

Επιβλέπων καθηγητής: Σαπουνάκης Α., Αναπληρωτής Καθηγητής

Σεπτέμβριος 2017, Βόλος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σήμερα, ο πολιτισμός θεωρείται ένας από τους σημαντικούς τομείς για την επίτευξη της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Η παρούσα μελέτη εξετάζει τις έννοιες που σχετίζονται με την πολιτιστική πολιτική, τα μέσα και τους τρόπους που ασκείται -τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο- και εστιάζει ιδιαίτερα στο ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης, ως φορέα για την επίτευξη των στόχων (της πολιτιστικής πολιτικής).

Το κύριο μέρος της μελέτης επικεντρώνεται στο σχεδιασμό και την άσκηση της πολιτιστικής πολιτικής από το Δήμο Λαρισαίων. Μέσα από την καταγραφή των πολιτιστικών φορέων, την εξέταση των στρατηγικών πλάνων και των δράσεών τους, θα γίνει μια προσπάθεια εντοπισμού τόσο των δυνατοτήτων όσο και των αδυναμιών τους.

Λέξεις κλειδιά: Πολιτιστική πολιτική, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Δήμος Λαρισαίων, Πολιτισμός, Τοπική ανάπτυξη

Cultural policy and urban level: case study of the city of Larissa

Abstract

Culture is nowadays considered to be one of the most important areas for achieving social and economic development. This study focuses on the notions of cultural policy, examining the ways and means it is practiced - both nationally and internationally - and the role the local government has in particular, as a means for achieving the objectives.

The main part of the study focuses on the design and implementation of cultural policy by the Municipality of Larissa. Through a listing of cultural operators involved, the examination of their strategic plans and their actions, an attempt will be made to identify both their potential and their weaknesses.

Keywords: Cultural Policy, Local Government, Municipality of Larissa, Culture, Civilization, Social development, Economic development

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
1. ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ.....	5
1.1. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ.....	5
1.2. ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	7
1.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ (Η/ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ) ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	9
2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	14
2.1. ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ.....	14
2.2. ΣΤΟΧΟΙ, ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.....	15
2.3. ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 20 ^Ο ΑΙΩΝΑ ΈΩΣ ΣΗΜΕΡΑ	16
2.4. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ.....	20
2.5. ΔΙΕΘΝΗ ΜΟΝΤΕΛΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	21
2.6. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ.....	22
2.7. Η ΑΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΕΥΞΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	23
3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ.....	25
4. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	27
4.1. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	27
4.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	30
4.2.1. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ	32
4.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	34
4.3.1. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	34
4.3.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ.....	38
4.3.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ - ΦΕΣΤΙΒΑΛ	42
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	54

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα μελέτη θα ερευνηθεί η πολιτιστική πολιτική που ασκείται από τον Δήμο Λαρισαίων, βάσει του στρατηγικού προγραμματισμού που έχει αναπτύξει.

Για τις ανάγκες της μελέτης, μέσα από τις βιβλιογραφικές πηγές, αρχικά θα διερευνηθούν οι έννοιες που σχετίζονται με τον πολιτισμό και την πολιτιστική πολιτική, σε σχέση με τις αρμοδιότητες και ευθύνες των Οργανισμών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο θα εξεταστεί από ιστορικής πλευράς η εξέλιξη της έννοιας του πολιτισμού, καθώς και οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ αυτού του όρου και του όρου «κουλτούρα». Έπειτα θα εστιάσουμε στη πραγμάτωση της έννοιας του πολιτισμού εντός των πόλεων -τόσο στον κοινωνικό ιστό όσο και στον πολεοδομικό- ώστε να αποσαφηνιστεί ο τρόπος που συμβάλει στη δημιουργία της τοπικής πολιτιστικής ταυτότητας αλλά συνεπικουρεί στην κοινωνικό-οικονομική ανάπτυξη.

Η έννοια της ανάπτυξης θα μας απασχολήσει και στο δεύτερο κεφάλαιο. Αυτή τη φορά θα συνδεθεί με τη έννοια της πολιτιστικής πολιτικής και τα μοντέλα στρατηγικών, που ακολουθούνται από τους πολιτιστικούς φορείς –δημόσιους και ιδιωτικούς– με στόχο την επίτευξή της. Έπειτα, κι εφόσον εξεταστεί η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής, είτε στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είτε ανεξάρτητα, θα γίνει αναφορά στα διεθνή πρότυπα διαχείρισης του πολιτιστικού τομέα και σε παραδείγματα διαφορετικών πρακτικών.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνει αναφορά στις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν, κατά την πάροδο του τελευταίου περίπου μισού αιώνα, στην ανασυγκρότηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Θα γίνει επίσης λόγος για τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, ελληνικές και ευρωπαϊκές, που συνέβαλλαν στη δημιουργία του υπόβαθρου της πολιτιστικής ανάπτυξης και της ενίσχυσης των τομέων του πολιτισμού.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται και παρουσιάζεται η μελέτη περίπτωσης της εργασίας, ο Δήμος Λαρισαίων, μέσα από τα γενικά στοιχεία της περιοχής και συγκεκριμένα τη γεωγραφική θέση, πληθυσμιακά και οικονομικά στοιχεία και τα ιστορικά της στοιχεία. Στη συνέχεια παρουσιάζονται στοιχεία της πολιτιστικής πολιτικής του Δήμου καθώς και οι πολιτιστικοί φορείς του Δήμου μέσω των οποίων

ασκείται η πολιτιστική πολιτική. Τέλος, παρατίθενται όλα τα πολιτιστικά μνημεία, οι σύγχρονες πολιτιστικές υποδομές, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που αποτελούν την πολιτιστική κληρονομιά και δραστηριότητα του Δήμου, όπως παρουσιάζονται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Δήμου 2015-2019.

1. ΠΕΡΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

1.1. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

Η έννοια του πολιτισμού έχει προσλάβει διάφορες σημασίες μέσα στο πέρασμα του χρόνου (Ουσκατέσκου, 1986) και σήμερα σχεδόν εμφανίζεται εννοιολογικά ταυτίσιμη με το όρο «κουλτούρα». Σε πολλές περιπτώσεις, ο ορισμός εκφράζει αυτό που έχει οριστεί από τον Tylor (1871, όπ. αναφ. στο Μπιτσάνη, 2004 σελ. 33), ως «το σύνθετο εκείνο σύνολο που περιλαμβάνει γνώσεις, τέχνες, ήθη, δίκαιο, έθιμα και κάθε άλλη ικανότητα και συνήθεια που αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας». Όπως παρατηρούμε, έννοιες όπως αυτές της παιδείας, της πνευματικής και συναισθηματικής ανάπτυξης, της κοινωνικής συμμετοχής και των τεχνολογικών επιτευγμάτων συνδέονται με τον πολιτισμό και τις πρακτικές του (Bade, 1995: 109).

Ωστόσο η έννοια του πολιτισμού δεν εμφανίζεται διαχρονικά ή παγκοσμίως, ούτε εκφράζει τις ίδιες αξίες στα πολιτισμικά συστήματα στα οποία αναφέρεται. Ετυμολογικά συνδέεται με τον πολίτη και την ενασχόλησή του με τα κοινά (Βαρτζιώτη, 2005, Γεωργιτσογιάννη, 2011). Στη νεοελληνική γλώσσα, η λέξη εισήχθη από τον Αδαμάντιο Κοραή για να αποδώσει τις πνευματικές, ηθικές και υλικές κατακτήσεις μιας κοινωνίας (Γεωργιτσογιάννη, 2011, Βαρτζιώτη, 2005). Η λέξη προέρχεται από τη γαλλική «civilization» -και αντίστοιχα την αγγλική «civilization» και γερμανική «zivilisation»- των οποίων ρίζα αποτελεί η λατινική λέξη «civis». Κατά τον 16^ο αιώνα ο «πολιτισμός» νοηματοδοτείται, ηθικά και αισθητικά στις χώρες αυτές, από την αριστοκρατική συμπεριφορά (Γεωργιτσογιάννη, 2011). Αυτή η νοηματοδότηση προσομοιάζει με αυτή των ρωμαϊκών χρόνων, κατά τους οποίους περιγράφηκε με αυτόν τον τρόπο η ευγένεια και η φιλοκαλία (Βαρτζιώτη, 2005). Μέσα στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού, ενάντια στις προκαταλήψεις της εκκλησίας (Williams, 1994) και με τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που συντελούνται μετά την Γαλλική Επανάσταση η Γαλλία θα δώσει ιδιαίτερη σημασία στην εξύψωση του ανθρώπινου πνεύματος και η λέξη θα εκφράσει τα επιτεύγματά του αλλά και όσα χαρακτηριστικά αποτελούν κοινά γνωρίσματα μίας κοινότητας (Cuche, 2001).

Εξαιτίας της επιρροής της Γαλλίας επάνω στη Γερμανία πριν από τη μάχη Ιένας (1806), την ήττα των Γάλλων από τους Γερμανούς στον γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1870 και, εντέλει, τη δημιουργία του Γερμανικού Έθνους, οι δεύτεροι θα χρησιμοποιήσουν μία άλλη λέξη, υπό την επίδραση του εθνικισμού, ώστε να τονιστεί η διαφορά ανάμεσα στα

δύο έθνη αλλά ταυτόχρονα και η διαφορά ανάμεσα στην αριστοκρατία και τους διανοούμενους (Πασχαλίδης & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, 2002). Αυτή είναι η λέξη «Kultur», η οποία ετυμολογείται από τη λατινική λέξη “colere”, που χρησιμοποιείται για την καλλιέργεια της γης. Με τη χρήση αυτής, η γερμανική αντίληψη για τον πολιτισμό θα σχετιστεί μεταφορικά με την πνευματική «καλλιέργεια» και την καλλιτεχνική δημιουργία και όχι μόνο με την τυπική ευγένεια της γαλλικής συμπεριφοράς (Πασχαλίδης & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, 2002). Ωστόσο στη Γαλλία και την Αγγλία η λέξη «πολιτισμός» θα γίνει παραπλήσια με τη λέξη «κουλτούρα» (Cuche, 2001), ό,τι δηλαδή περιγράφεται σήμερα ως παιδεία της τέχνης, της θρησκείας, της φιλοσοφίας κτλ. (Ρόζελαντ, 1976) και θα αποκτήσει έντονα πολιτικοκοινωνικό περιεχόμενο (Γεωργιτσογιάννη, 2011, Ουσκατέσκου, 1986), στη Γερμανία θα συνδεθεί με την υλικοτεχνική πρόοδο που έχει επιφέρει η Βιομηχανική Επανάσταση, δηλαδή τα σημερινά επιτεύγματα της επιστήμης και της τεχνολογίας (Cuche, 2001, Deetz, 1996).

Κατά τον 20^ο αιώνα οι όροι της «κουλτούρας» και του «πολιτισμού» θα επανέλθουν στο προσκήνιο, στο πλαίσιο των δύο Παγκόσμιων Πολέμων. Ο γερμανός ιστορικός Σπένγκλερ θα διαχωρίσει τις έννοιες λέγοντας πως η κουλτούρα αποτελεί το σημείο ακμής μιας κοινωνίας, ενώ ο πολιτισμός την ακαμψία που ακολουθεί μετά από αυτό. Αντίθετα, λίγο αργότερα, οι φιλόσοφοι στοχαστές της Σχολής της Φρανκφούρτης, Χόρκχάιμερ και Αντόρνο, θα εκφράσουν μια διαφορετική άποψη, λέγοντας πως όποιος υποβιβάζει τον πολιτισμό σε σχέση με την κουλτούρα ασχολείται περισσότερο με αυτήν και όχι με την ανθρωπότητα. (Πασχαλίδης & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, 2002)

Ο Lévi-Strauss, στον όρο πολιτισμός εμπερικλείει όλες τις επιμέρους κουλτούρες, ενώ σταδιακά, η αλλαγή της θεώρησης των πολιτισμικών ταυτοτήτων, οι οποίες αρχίζουν πλέον να θεωρούνται δυναμικές κοινωνικές κατασκευές (Wright, 2004) και εξομαλύνονται σταδιακά οι διαφορές στις δύο έννοιες, εφόσον ενσωματώνονται στο λεξιλόγιο των ερευνητών των πολιτισμικών σπουδών. Στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, ο όρος θα σημαίνει αυτό που διατυπώθηκε από τον Tylor (1871, όπ. αναφ. στο Μπιτσάνη, 2004 σελ. 33), δηλαδή το σύνολο γνώσεων, τεχνών, πεποιθήσεων, δικαίου καθώς και όσα αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας του. Συνεπώς, ο ιστορικός (Braudel, 2005) θα συνδέσει τον πολιτισμό με τις σε συλλογικές, ηθικές κι υλικές αξίες και η ανθρωπολόγος (Bodirsky, 2011) θα συμπεριλάβει στην έννοια τις τέχνες, τα πολιτιστικά προϊόντα, τις υπηρεσίες αλλά και το σύνολο των ιδεών, αξιών και παραδόσεων.

Σημαντικό ρόλο θα παίξει ο ορισμός που διατυπώθηκε κατά τη συνδιάσκεψη της UNESCO, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Μεξικό το 1982. Σε αυτόν τον ορισμό, ο πολιτισμός είναι μια ευρεία έννοια η οποία περικλείει τις υλικές, κοινωνικές, οικονομικές, πνευματικές και συναισθηματικές δραστηριότητες του ανθρώπου, όπως επίσης και τις παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα συστήματα αξιών που δημιουργεί (Γεωργιτσογιάννη, 2011). Εντούτοις, ακόμη και στα τέλη του εικοστού αιώνα, ο όρος «πολιτισμός» θα χρησιμοποιηθεί έντονα με δύο τρόπους: για να αναφερθεί στις υψηλές τέχνες και για να συμπεριλάβει όλες τις πρακτικές και τα αντικείμενα μέσω των οποίων αυτοπροσδιορίζεται μια κοινωνία. Μέχρι σήμερα, αρκετοί πολιτιστικοί Οργανισμοί συνηθίζουν να παρουσιάζουν τα πολιτιστικά τεκμήρια υπό το πρίσμα του «σπάνιου», της «υψηλής τέχνης», του «παλαιότερου», του «πρωτότυπου» κ.λπ., δίνοντας δευτερεύοντα ρόλο στις ίδιες τις κοινωνίες που τα δημιουργούν (Holden, 2008).

1.2. ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Όπως είναι φυσικό, η σχέση του πολιτισμού είναι διαχρονικά αλληλένδετη με αυτή των πόλεων (Verwijnen & Lehtovuori, 1999). Είναι προφανές πως, πέρα από το χαρακτηριστικό τους, ως υλικών δομών, το ανθρώπινο δυναμικό των πόλεων πραγματώνει οντολογικά τον πολιτισμό μέσα από τα δίκτυά, τη μνήμη, την ιστορία, τις κοινωνικές σχέσεις και τις πολιτισμικές του ταυτότητες (Sepe, 2013), ενώ το αντικείμενο σχεδιασμού των πολιτιστικών πρακτικών επικεντρώνεται πλέον στο συναίσθημα και στη ψυχολογία των ανθρώπων εντός των πόλεων (Landry, 2008).

Ο επαναπροσδιορισμός της πόλης ως «κέντρου», η σημασία της ως εθνικής αναπτυξιακής μηχανής και η προσπάθεια δημιουργίας ενός εκπαιδευτικού, πολιτιστικού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, για την υποστήριξη της δημιουργικότητας (Amin & Graham, 1997), φέρνουν στο προσκήνιο την αξιοποίηση των αστικών δυνατοτήτων και την επιχειρηματική αξιοποίησή τους, με στόχο την οικονομική αναζωογόνηση και την κοινωνική συμμετοχή (Δέφνερ & Καραχάλης, 2012). Η κοινωνική συμμετοχή, ως ευκαιρία κατανόησης της διαφορετικότητας, σε πολλές περιπτώσεις οδηγεί στην αύξηση της κοινωνικής συνοχής (Durantaye, 2002, Wise, 2002), ενώ συμβάλλει και στον εκδημοκρατισμό του δημόσιου χώρου (Hesmondhalgh & Andy, 2005).

Επιπρόσθετα, ήδη από τη δεκαετία του 1990, εμφανίζονται παραδείγματα ευρωπαϊκών πόλεων, που βελτιώνουν την «εικόνα» τους, μέσα από την προώθηση των πολιτιστικών τους πρακτικών (Bianchini & Parkinson, 1994) αλλά και των πολιτιστικών τους ιδιαιτεροτήτων, αναφορικά με τα τεκμήρια του παρελθόντος.

Εντούτοις ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση αρκετών κοινοτήτων τόσο με τους πολιτιστικούς φορείς όσο και με τις έννοιες του «πολιτισμού» και του «παρελθόντος». Πολύ συχνά, η σχέση των ανθρώπων με τον «τόπο» και το «παρελθόν» είναι έντονη, ενώ αντιθέτως, η σχέση τους με τους φορείς που τα εκπροσωπούν είναι χαλαρή. Αν αυτή η σχέση ιδωθεί μέσα από το πρίσμα που ο Καστοριάδης (1999) αποκαλεί «φαντασιακή κοινότητα» και ο Άντερσον (1997) «φαντασιακή κοινότητα του Έθνους», τότε ίσως κατανοηθεί πώς τα πολιτιστικά τεκμήρια λειτουργούν ως «σύμβολα», που υποστηρίζουν τη μνήμη της κοινότητας, δηλαδή περισσότερο ως εθνική φαντασίωση και όχι ως ευκαιρία για πολιτιστική συμμετοχή. Σ' αυτό το πρόβλημα συμμετοχής έρχεται να προστεθεί και ένα άλλο. Συχνά, «οι δυσμενείς οικονομικές συγκυρίες, οι γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και κάποιες νοοτροπίες» δυσκολεύουν τις διαδικασίες του σχεδιασμού, της υλοποίησης και της προώθησης πολιτιστικών δράσεων (Λαμπρινουδάκης, 2014) αλλά και, πιο συγκεκριμένα, δράσεων που ευθυγραμμίζονται με τις ανάγκες των σύγχρονων πόλεων και των κοινωνιών τους. Από το 1980 μέχρι και σήμερα, το κυρίαρχο πρότυπο πόλης είναι αυτό της μεταμοντερνιστικής, όπου δίνεται έμφαση στη μίξη των κατοικιών με το εμπόριο, τις υπηρεσίες, τον πολιτισμό και την αναψυχή, σε αντίθεση προς τον σχεδιασμό πόλεων με διαχωρισμένες, μονολειτουργικές ζώνες που προηγήθηκε (Featherstone, 1991, Γοσποδίνη & Μπεριάτος, 2006). Ωστόσο, στο πλαίσιο της σημερινής, μεταβιομηχανικής οικονομίας, η καινοτομία, τα νέα προϊόντα και η ανάπτυξη των υπηρεσιών (Sassen, 1994, 1991) αποτελούν βασικούς άξονες της παραγωγής και πρόσληψης και οι πολιτιστικές δράσεις καλούνται να προσαρμοστούν.

Τέλος, καθώς αρχίζει να αμφισβητείται η σύνδεση μεταξύ της πολιτιστικής πρόσληψης και της κοινωνικής θέσης, όπως είχε εκφράσει ο κοινωνιολόγος στοχαστής Bourdieu (2002), γίνεται λόγος για την εμφάνιση του φαινομένου ενός δημιουργικού πλουραλισμού και μιας γενικής πολιτιστικής «παμφαγίας» (Featherstone, 1991, O'Connor & Wynne, 1996). Η εξοικείωση με τα πολιτιστικά αγαθά μέσα από το διαδίκτυο, η εξάπλωση τους στις μαζικές αγορές, η στροφή προς την κατανάλωση υπηρεσιών, όπως της πολιτιστικής αναψυχής και ο σύντομος κύκλος ζωής αυτών των

υπηρεσιών (Harvey, 1989) αποτελούν πια ευκαιρία για πολιτιστική συμμετοχή πολλών κοινωνικών ομάδων και αναθεώρηση του πολιτισμού ως «ελιτίστικης ασχολίας».

1.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ (Η/ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ) ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΕΣ: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Σήμερα μελετάται συστηματικά η σύνδεση μεταξύ του πολιτισμού και της επιχειρηματικότητας (Pratt, 2004) και αυτή η σύνδεση συνήθως απαντάται με τον όρο «Πολιτιστικές Βιομηχανίες». Η συσχέτιση γίνεται μέσα από τον εθνικό σχεδιασμό, τις δράσεις των τοπικών αυτοδιοικήσεων αλλά και τις δράσεις των πολιτιστικών επιχειρήσεων, οι οποίες παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο στην πολιτιστική ανάπτυξη (Mommaas, 2004).

Η προσέγγιση του όρου «Πολιτιστική Βιομηχανία» δεν είναι εύκολο εγχείρημα, ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς την πολυπλοκότητα, την πολυμορφία και την εξελικτική πορεία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά τη δεκαετία του 1940, από τους κοινωνιολόγους Adorno και Horkheimer, για να ασκηθεί κριτική στην κινηματογραφική βιομηχανία, τα Μ.Μ.Ε. και τη παραγωγή πολιτιστικών προϊόντων για τις μεγάλες μάζες (Adorno & Horkheimer, 1996). Έκτοτε, οι θεωρητικοί επιστήμονες άρχισαν να ασχολούνται με τις εν λόγω βιομηχανίες και μέχρι σήμερα, έχουν γίνει πολλές προσπάθειες για να δοθεί ένας κοινά αποδεκτός, ολοκληρωμένος ορισμός που να εκφράζει και να καλύπτει όλες τις βιομηχανίες που σχετίζονται με τον πολιτισμό, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται στη βιβλιογραφία πολλοί όροι και διαφορετικοί ορισμοί ανάλογα με την προσέγγιση που έχει ο κάθε αναλυτής αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους αποδίδει.

Μία ακόμα δυσκολία δημιουργεί η ίδια η συνύπαρξη των όρων «πολιτισμός» και «βιομηχανία» που αναμφίβολα «ξενίζει» ενώ ταυτόχρονα κυριαρχεί μία σχετική ασάφεια τόσο σχετικά με τον προσδιορισμό της ταυτότητάς τους όσο και στην κατηγοριοποίησή τους. Ωστόσο, παρά τις διαφορές τους, εντοπίζονται δύο θεμελιώδεις αρχές, κοινές σε όλες τις πολιτιστικές βιομηχανίες που αποτελούν τη βάση για να τις κατανοήσουμε καλύτερα. Αυτές είναι: η σχέση τους με όλων των ειδών τα πολιτιστικά προϊόντα και η σχέση τους με την οικονομία. (Μπούνια, 2005)

Οι Πολιτιστικές Βιομηχανίες προσφέρουν αξία οικονομικού χαρακτήρα στα πολιτιστικά αγαθά και τα έργα της διάνοιας, κατά συνέπεια ένα πολιτιστικό αγαθό ή οργανισμός, που είναι φορέας ηθικών και πνευματικών αξιών πρέπει ταυτόχρονα να

εκλαμβάνεται ως οικονομικό/εμπορικό αγαθό/προϊόν, διαθέσιμο προς ευρεία κατανάλωση, όπως τα υπόλοιπα βιομηχανικά προϊόντα.

Η Οικουμενική Διακήρυξη της UNESCO (UNESCO, 2001) που θίγει το ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής πολυμορφίας, αναγνωρίζει και στηρίζει τη διττή φύση των πολιτιστικών αγαθών κι έτσι πάνω σε αυτό το θεωρητικό υπόβαθρο συνενώνονται δύο διαφορετικές στρατηγικές, αυτές *«των χωρών που θα επιθυμούσαν να υπερασπιστούν τα πολιτιστικά αγαθά και τις υπηρεσίες τα οποία, ακριβώς επειδή είναι φορείς ταυτότητας, αξιών και νοήματος, δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως απλά εμπορεύματα ή καταναλωτικά αγαθά και αυτές των χωρών που θα ήλπιζαν να προωθήσουν τα πολιτιστικά δικαιώματα»*. Οι δύο αυτές τάσεις θεωρούνται συμπληρωματικές και μπορούν να συνυπάρξουν εφόσον η πολιτιστική πολυμορφία γίνεται *«ικανότητα έκφρασης, δημιουργίας και καινοτομίας»*. Στο ίδιο κείμενο αναφέρεται πως *«ο πολιτισμός βρίσκεται στην καρδιά των σύγχρονων συζητήσεων για την ταυτότητα, την κοινωνική συνοχή και την ανάπτυξη μιας οικονομίας βασισμένης στη γνώση»*. Η οικονομία αυτή είναι γνωστή ως δημιουργική οικονομία (Creative industry), της οποίας θεμέλιος λίθος είναι οι Πολιτιστικές Βιομηχανίες (Howkins, 2001).

Φαίνεται, λοιπόν, πως ξεκινά μία πορεία προς την απενοχοποίηση της οικονομικής αξιοποίησης του πολιτισμού και των πολιτιστικών αγαθών, προς όφελος της ίδιας της κοινωνίας. Ο χαρακτηρισμός «βιομηχανία» δεν ακούγεται πια τόσο επικίνδυνος, ενώ παράλληλα ανοίγει το δρόμο προς νέες πολιτιστικές προσεγγίσεις, υπό το πρίσμα της οικονομίας και της επιχειρηματικής εκμετάλλευσης, που μπορεί να εξασφαλίσει την ανάπτυξη και την αειφορία ενός τόπου και μιας κοινωνίας.

Η Πολιτιστική ή Δημιουργική ή Πορτοκαλί Οικονομία, σύμφωνα με τον όρο που εισάγει η IDB (Inter-American Development Bank, Διαμερικανική Τράπεζα Ανάπτυξης), είναι εκείνη που απορρέει από τις δραστηριότητες των Πολιτιστικών Βιομηχανιών. Πρόκειται για μία Οικονομία που δεν είναι ιδιαίτερος γνωστή, εξαιτίας της πολυπλοκότητας του ορισμού της, της ιδιόμορφης σχέσης μεταξύ οικονομίας και πολιτισμού, που δεν είναι αυταπόδεικτη και κυρίως επειδή η προσπάθεια οικονομικής προσέγγισης σε πολιτιστικές δραστηριότητες είναι αρκετά πρόσφατη, ενώ τα εργαλεία για την υλοποίησή της βρίσκονται ακόμα σε εξέλιξη (IDB, 2014:29).

Όσον αφορά στη σχέση της Οικονομίας και του Πολιτισμού, η IDB υποστηρίζει πως αν και φαίνεται να είναι δύο εκ διαμέτρου αντίθετες έννοιες, στην ουσία πρόκειται για τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, με τη μία όψη (τον Πολιτισμό) να ορίζεται ως *«η αφηρημένη αναπαράσταση της συμβολικής αξίας»* και την άλλη (της Οικονομίας) *«να*

εστιάζει στην ακριβή ποσοτική επικύρωση. Συνήθως αναγνωρίζουμε μόνο τη μία από τις δύο κι αυτό περιορίζει την ικανότητά μας να καταλαβαίνουμε τη στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ τους. Γιατί η σχέση μεταξύ οικονομίας και πολιτισμού είναι τόσο στενή που το νόμισμα αποτελεί μία από τις πιο εκπληκτικές δημιουργίες και των δύο.» (IDB, 2014:48). Επομένως, καθώς είχε ξεκινήσει η αναγνώριση της δυναμικής της πολιτιστικής οικονομίας, αναπτύχθηκαν διάφορα θεωρητικά μοντέλα δημιουργικής οικονομίας, σε μία προσπάθεια να διαχωριστούν οι πολιτιστικές βιομηχανίες ανάλογα με το βάρος που δίνουν προς τη μία ή την άλλη πλευρά του νομίσματος, δηλαδή αν στηρίζονται περισσότερο στην εμπορική/οικονομική ή πολιτιστική αξία των προϊόντων που παράγουν και διαθέτουν.

Σύμφωνα με την UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development, Διάσκεψη Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη), υπάρχουν τέσσερα διαφορετικά μοντέλα κατηγοριοποίησης των πολιτιστικών βιομηχανιών στα πλαίσια της δημιουργικής οικονομίας κι αυτά είναι: το βρετανικό μοντέλο DCMS, το μοντέλο Συμβολικών Κειμένων, το μοντέλο πνευματικών δικαιωμάτων WIPO και το μοντέλο Ομόκεντρων Κύκλων, ενώ στα παραπάνω προστίθεται και το μοντέλο που εισάγει η ίδια (UNCTAD, 2010:6).

Πιο αναλυτικά, το μοντέλο DCMS προέρχεται από την προσπάθεια του Ηνωμένου Βασιλείου, που έγινε στα τέλη της δεκαετίας του 1990, να κατευθύνει την οικονομία προς τη δημιουργικότητα και την καινοτομία, σε έναν παγκοσμίως ανταγωνιστικό πλαίσιο. Σε αυτό το μοντέλο, οι Πολιτιστικές Βιομηχανίες ονομάζονται «Δημιουργικές» και ορίζονται ως εκείνες που απαιτούν δημιουργικότητα, δεξιότητες και ταλέντα, με σκοπό να δημιουργήσουν οικονομικές δυνατότητες και θέσεις εργασίας, μέσω της εκμετάλλευσης της πνευματικής ιδιοκτησίας. Σε αυτό το μοντέλο περιλαμβάνονται οι τομείς της διαφήμισης, της Αρχιτεκτονικής, της αγοράς αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, των αντικείμενων χειροτεχνίας, του βιομηχανικού σχεδιασμού, της μόδας, του κινηματογράφου, της μουσικής, των παραστατικών τεχνών, των εκδόσεων, της ανάπτυξης λογισμικών προγραμμάτων, της δημιουργίας ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων και της δημιουργίας ηλεκτρονικών παιχνιδιών.

Το μοντέλο Συμβολικών Κειμένων απορρέει από την παράδοση των κριτικών-πολιτιστικών σπουδών, η οποία δημιουργήθηκε στην Ευρώπη. Αυτή η προσέγγιση θεωρεί τις "υψηλές" ή "σοβαρές" τέχνες ως εξειδίκευση του κοινωνικού και πολιτικού κατεστημένου και ως εκ τούτου εστιάζει την προσοχή στην λαϊκή κουλτούρα. Οι διαδικασίες με τις οποίες διαμορφώνεται και μεταδίδεται ο πολιτισμός μιας κοινωνίας

απεικονίζονται σε αυτό το μοντέλο μέσω της βιομηχανικής παραγωγής, διάδοσης και κατανάλωσης συμβολικών κειμένων ή μηνυμάτων, τα οποία μεταφέρονται μέσω διαφόρων μέσων όπως ο κινηματογράφος, τα ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα και ο τύπος. Το μοντέλο αυτό διαχωρίζει τις Πολιτιστικές Βιομηχανίες σε τρεις κλάδους: τις «Κεντρικές Βιομηχανίες», που εμπεριέχουν τη διαφήμιση, τον κινηματογράφο, το διαδίκτυο, τη μουσική, τις εκδόσεις, τα ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, τις «Περιφερειακές Βιομηχανίες», που εμπεριέχουν τις δημιουργικές τέχνες και τις «Οριακές Βιομηχανίες», που εμπεριέχουν τις καταναλωτικές ηλεκτρονικές συσκευές, τη μόδα, την ανάπτυξη λογισμικών προγραμμάτων και τον αθλητισμό.

Το μοντέλο των Ομόκεντρων Κύκλων βασίζεται στην παραδοχή πως η πολιτιστική αξία των πολιτιστικών αγαθών είναι αυτή που δίνει στις βιομηχανίες το βασικό τους χαρακτηριστικό. Συνεπώς, όσο πιο έντονο είναι το πολιτιστικό περιεχόμενο ενός συγκεκριμένου αγαθού ή υπηρεσίας, τόσο ισχυρότερο είναι το αίτημα για συμπερίληψη στη βιομηχανία που το παράγει. Το μοντέλο υποστηρίζει ότι οι δημιουργικές ιδέες προέρχονται από τις βασικές δημιουργικές τέχνες, με τη μορφή του ήχου, του κειμένου και της εικόνας. Αυτές οι ιδέες και οι επιρροές διαχέονται μέσω μιας σειράς "ομόκεντρων κύκλων", με την προσφορά του πολιτιστικού περιεχομένου προς το εμπορικό μειωμένη, καθώς μετακινείται από το κέντρο προς τα έξω. Στο κέντρο των κύκλων βρίσκονται η λογοτεχνία, η μουσική, οι παραστατικές και οι εικαστικές τέχνες. Στον επόμενο κύκλο βρίσκονται ο κινηματογράφος, τα μουσεία και οι βιβλιοθήκες. Έπειτα συναντάμε τις πολιτιστικές υπηρεσίες, τις ηχητικές καταγραφές, τα ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Στον τελευταίο κύκλο ενυπάρχουν η διαφήμιση, η αρχιτεκτονική, ο βιομηχανικός σχεδιασμός και η μόδα. Αυτό το μοντέλο αποτέλεσε τη βάση για την ταξινόμηση των δημιουργικών βιομηχανιών στην Ευρώπη στην πρόσφατη μελέτη που εκπονήθηκε για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Το τελευταίο μοντέλο, των πνευματικών δικαιωμάτων WIPO, βασίζεται σε βιομηχανίες που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στη δημιουργία, παραγωγή, μετάδοση και διανομή έργων που προστατεύονται από πνευματικά δικαιώματα. Επομένως, η εστίαση γίνεται στην πνευματική ιδιοκτησία, ως ενσάρκωση της δημιουργικότητας για την κατασκευή των αγαθών και υπηρεσιών που περιλαμβάνονται στην ταξινόμηση. Η διάκριση έγκειται μεταξύ των βιομηχανιών που παράγουν πνευματική ιδιοκτησία και εκείνων που είναι απαραίτητες για τη μεταφορά των αγαθών και των υπηρεσιών στον

καταναλωτή, ενώ μια τρίτη ομάδα είναι αυτή που περιλαμβάνει τις βιομηχανίες όπου η πνευματική ιδιοκτησία αποτελεί μόνο ένα μικρό μέρος της λειτουργίας τους. Στην πρώτη ομάδα συναντάμε τη διαφήμιση, τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης πνευματικών δικαιωμάτων, τον κινηματογράφο, τη μουσική, τις παραστατικές τέχνες, τις εκδόσεις, την ανάπτυξη λογισμικών προγραμμάτων, τα ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα και τις εικαστικές και γραφικές τέχνες. Στη δεύτερη ομάδα συναντάμε τις καταναλωτικές ηλεκτρονικές συσκευές και τα μουσικά όργανα, ενώ στην τελευταία την αρχιτεκτονική, τη μόδα, τα αγαθά σπιτιού και τα παιχνίδια.

Όπως έγινε αντιληπτό από τους ορισμούς και τα μοντέλα των πολιτιστικών βιομηχανιών, η έντονη σύνδεση του πολιτισμού με τις επιχειρήσεις δημιούργησε τον προβληματισμό και το φόβο της εκβιομηχανοποίησης του πρώτου. Στο πλαίσιο αυτό και ως αντίποδα, ο προβληματισμός αυτός οδήγησε, κυρίως τις κυβερνήσεις της Ευρώπης, στη χάραξη διάφορων στρατηγικών, στο πλαίσιο της πολιτιστικής τους πολιτικής, προσανατολισμένων στο εκδημοκρατισμό και τη συμμετοχή, ώστε να καταστήσουν τον πολιτισμό «κτήμα των λαών». (Hesmondalgh and Pratt, 2005:5).

2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

2.1. ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

Η λέξη «πολιτική» ορίζεται ως το «σύνολο σχεδιασμένων ενεργειών, μέτρων και άλλων ρυθμίσεων, που αποσκοπούν στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων» αλλά και ως «ένα σύστημα τελικών σκοπών, πρακτικών στόχων και μέσων που επιδιώκονται από μια ομάδα και εφαρμόζονται από μια αρχή» (Girard, όπ. αναφ. στο Κόνσολα, 2006, σελ. 27).

Αναφορικά με την πολιτιστική πολιτική, η Κόνσολα, στο βιβλίο «Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική» (2006), θα παραθέσει τρεις ορισμούς. Ο πρώτος έχει δοθεί από την UNESCO το 1969 και περιγραφεί «το σύνολο κοινωνικών πρακτικών, συνειδητών και διακριβωμένων, παρεμβάσεων ή μη, που έχουν στόχο την ικανοποίηση κάποιων πολιτιστικών αναγκών με την υπέρτατη δυνατή χρήση όλων των υλικών και ανθρωπίνων πόρων, που μια δεδομένη κοινωνία διαθέτει, σε μια ορισμένη στιγμή. (...) η πολιτική αυτή πρέπει να καθορίζει κάποια κριτήρια της πολιτιστικής ανάπτυξης και να συνδέει τον πολιτισμό με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη».

Ο δεύτερος ορισμός θα διατυπωθεί το 1997 από το Συμβούλιο της Ευρώπης (Council of Europe) και θα περιγράψει «το συνολικό πλαίσιο που περιλαμβάνει τα μέτρα που παίρνει το κράτος, σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, για τον πολιτιστικό τομέα. Η πολιτική αυτή απαιτεί το σαφή καθορισμό των σκοπών και των απαραίτητων μηχανισμών για το σχεδιασμό, την εφαρμογή και την αξιολόγησή της».

Επιπλέον, στον τρίτο ορισμό, η «πολιτιστική πολιτική» θα αποδοθεί ως «ένα σύστημα σκοπών, μέσων και φορέων, που συνδυάζονται σε ένα πρόγραμμα για να επιτύχουν τη γνώση, ενίσχυση και διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινότητας για μια δεδομένη χρονική περίοδο». Οι σκοποί, τα μέσα και οι φορείς, θα παρατεθούν στο υποκεφάλαιο 2.3. του κεφαλαίου αυτού.

Το συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από τους διάφορους ορισμούς είναι ότι στον πολιτισμό μπορούν να υπάρξουν οφέλη, δηλαδή οι πολιτιστικές αξίες, μορφές και εκφράσεις δύναται να αντιμετωπιστούν ως πόροι, που μπορούν να επενδυθούν και να χρησιμοποιηθούν στην υπηρεσία διάφορων κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών σκοπών (Yúdice, 2003). Ο πολιτισμός εκλαμβάνεται ως μία διαδικασία με σαφείς και

ρεαλιστικούς στόχους προς επίτευξη, ορισμένα χρονοδιαγράμματα, μετρίσιμα αποτελέσματα, ένα πεδίο όπου ολοένα και περισσότερο συγκλίνει με τις αρχές τις οικονομίας (Scott, 2004). Επιπρόσθετα, όπως τίθεται από τους Miles και Paddison (2005, όπ. αναφ. στο Ψαρρού, 2010) «ο πολιτισμός πρέπει σίγουρα να σημαίνει κάτι, αλλά δεν πρέπει να σημαίνει τα πάντα». Εντούτοις, σε αυτό το σημείο, εύλογα μπορεί να τεθεί ένας σημαντικός προβληματισμός: κατά πόσο ο πολιτισμός, υπό την ευρεία ανθρωπολογική έννοια, μπορεί τελικά να αποτελέσει τομέα της πολιτιστικής πολιτικής, όπως αυτή είναι ευρέως κατανοητή; (Isar, 2017)

Ίσως για την απάντηση αυτή, θα μπορούσαμε να στραφούμε σε μια μικρή αποσαφήνιση του (Williams, 1988), ο οποίος θα ορίσει την πολιτιστική πολιτική ως το πεδίο των οραμάτων, των στόχων, των μέτρων και των μηχανισμών που σχετίζονται με «τα έργα και τις πρακτικές της πνευματικής και ιδιαίτερα της καλλιτεχνικής δημιουργίας», οπότε μπορούμε, συμπερασματικά, μπορούμε να μιλάμε μόνο για δύο πυλώνες εφαρμογής της πολιτιστικής πολιτικής, τη δημιουργικότητα μέσα από τις τέχνες του σήμερα και τα αντίστοιχα τεκμήρια της πολιτιστικής κληρονομιάς του παρελθόντος.

2.2.ΣΤΟΧΟΙ, ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Από τους δύο πυλώνες που προαναφέρθηκαν, την πολιτιστική κληρονομιά και την καλλιτεχνική δημιουργία, απορρέουν οι βασικοί στόχοι της πολιτιστικής πολιτικής. Από τη μία πλευρά βρίσκεται η διάσωση, διατήρηση και διάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς, ώστε να αναπτυχθεί τοπικά και να προβληθεί ευρύτερα η ιδιαιτερότητα της πολιτιστικής ταυτότητας κάθε τόπου και, από την άλλη, η ενίσχυση της καλλιτεχνικής δραστηριότητας, η δημιουργία πολιτιστικών αγαθών και η συμμετοχή στις διαδικασίες παραγωγής και απόλαυσης από τον ντόπιο ή μη ντόπιο πληθυσμό. (Κόνσολα, 2006). Ευλόγως, οι στόχοι αυτοί επηρεάζονται –καθώς εξαρτώνται– από ένα πλήθος παραγόντων· ιστορικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και παράγοντες διεθνούς εμπειρίας (UNESCO, Council of Europe κ.ά., μέσω Διακηρύξεων, Συμβάσεων, Συστάσεων κ.λπ.). Κάποιοι από αυτούς τους παράγοντες φαίνονται να απορρέουν από τα ίδια μέσα σχεδιασμού και πραγμάτωσης της πολιτιστικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, βασικό ρόλο παίζουν τα θεσμικά μέσα, δηλαδή το απαραίτητο νομοθετικό πλαίσιο για τα θέματα του πολιτισμού, τα οργανωτικά μέσα, τα οποία απαρτίζονται από τις απαραίτητες οργανωτικές, διοικητικές και ελεγκτικές κρατικές

μονάδες και τα οικονομικά μέσα, που καλύπτουν το σύνολο των δαπανών του κράτους για την επίτευξη των στόχων της πολιτιστικής πολιτικής. Στις παραπάνω κατηγορίες μέσων πραγμάτωσης, έρχονται να προστεθούν δύο επίσης σημαντικά, τα μέσα πολιτιστικής υποδομής, τα οποία αποτελούνται από το σύνολο των κτηριακών και υλικοτεχνικών υποδομών που μπορούν να υποστηρίξουν τους στόχους και τα μέσα διάδοσης των πολιτιστικών αγαθών, τα οποία κατηγοριοποιούνται στα παραδοσιακά (μουσεία, πινακοθήκες και βιβλιοθήκες) και στις πολιτιστικές βιομηχανίες, δηλαδή τους ιδιωτικές επιχειρήσεις, με σημαντικούς τομείς ενασχόλησης την τηλεόραση, τον κινηματογράφο και τις εκδόσεις. Τέλος, όσον αφορά τους φορείς που σχετίζονται με την πολιτιστική πολιτική, μπορούμε να τους διακρίνουμε στους κρατικούς και στους ιδιωτικούς, όπως επισημάνθηκε, και σε έναν ακόμα, τον εθελοντικών πολιτιστικών οργανώσεων, οι οποίες είναι Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου, χωρίς όμως κερδοσκοπικό χαρακτήρα (Κόνσολα, 2006).

2.3.ΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ ΈΩΣ ΣΗΜΕΡΑ

Η πολιτιστική πολιτική στην Ελλάδα εμφανίζεται από τα πρώτα χρόνια σύστασης του νεοελληνικού κράτους, καθώς υπήρχε ανάγκη για τον προσδιορισμό και τη διαμόρφωση μιας ξεχωριστής εθνικής ταυτότητας. Συγκεκριμένα, αναγνωρίστηκε η ανάγκη προστασίας των αρχαιοτήτων, δεδομένου ότι αποτελούσαν σημαντική μαρτυρία τη ιστορικής παρουσίας των Ελλήνων. Έτσι, εμφανίζεται η πρώτη κρατική παρέμβαση αποφασιστικής σημασίας με τη δημοσίευση του νόμου 10/22-5-1834 "*Περί επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσης αυτών*", ο οποίος αποτελεί ένα από τους παλαιότερους αρχαιολογικούς νόμους της Ευρώπης. Την ίδια περίοδο, το κράτος παρεμβαίνει και σε άλλους πολιτιστικούς τομείς με την ίδρυση της Δημόσιας Εθνικής Βιβλιοθήκης το 1832, κα. Για τα επόμενα χρόνια, η παρουσία της κρατικής παρέμβασης στον πολιτιστικό τομέα ήταν σχεδόν μηδενική, με εξαίρεση σε ότι αφορούσε τις αρχαιότητες καθώς ιδρύθηκαν τα πρώτα μεγάλα αρχαιολογικά μουσεία της χώρας (Ακρόπολης, Εθνικό Αρχαιολογικό, Ολυμπίας, κα). (Κόνσολα, 2006)

Στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, λόγω των γεγονότων της περιόδου (Βαλκανικοί και Παγκόσμιος πόλεμοι, Μικρασιατική Καταστροφή,) ο πολιτιστικός τομέας είχε

παραμεριστεί. Ωστόσο, σημαντικό γεγονός είναι η θέσπιση του αρχαιολογικού νόμου (1932), που αποτέλεσε το βασικό νομικό εργαλείο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για εβδομήντα χρόνια, καθώς και η ίδρυση κρατικών πολιτιστικών ιδρυμάτων όπως η Εθνική Πινακοθήκη (1900), το Εθνικό Θέατρο (1930), κα. (Κόνσολα, 2006)

Στα επόμενα χρόνια, και συγκεκριμένα στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, δόθηκε προσοχή από το κράτος στο σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής, με ιδιαίτερη έμφαση στην τουριστική ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, αναγνωρίστηκε και η σημασία της μνημειακής πολιτιστικής κληρονομιάς ως τουριστικός πόλος έλξης, με αποτέλεσμα το κράτος να μεριμνήσει για τον πολιτιστικό τομέα. Στην ίδια κατεύθυνση της τουριστικής, και εμμέσως πολιτιστικής, πολιτικής καθιερώθηκαν τη δεκαετία του 1950 το Φεστιβάλ Αθηνών και Φεστιβάλ Επιδαύρου. Την ίδια δεκαετία ιδρύθηκαν και η Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης (1959) και το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος (1961). (Κόνσολα, 2006)

Σε γενικές γραμμές, η πολιτιστική πολιτική αυτής της περιόδου βλέπουμε πως διαμορφώθηκε γύρω από την αρχαία πολιτιστική κληρονομιά και τις τέχνες, όπως ακριβώς και στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, ακολουθώντας ένα "στενό παραδοσιακό μοντέλο" χωρίς να συμπεριλάβει πολιτιστικά στοιχεία της εκάστοτε χρονικής περιόδου, καθώς και χωρίς να λαμβάνει υπόψη της κοινωνικά ζητήματα, ανισότητες και διακρίσεις ως προς την πρόσβαση στον πολιτισμό κα. Λόγω των έντονων κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν στην Ελλάδα μετά τη λήξη του Εμφυλίου πολέμου, η πολιτιστική πολιτική χρησιμοποιήθηκε ως ένα προπαγανδιστικό εργαλείο του κράτους προκειμένου να επιβληθεί στο λαό ο "εθνικός νόμος και η τάξη" και να ξαναδιαμορφωθεί μια ισχυρή εθνική ταυτότητα, βασισμένη στην αρχαία πολιτιστική κληρονομιά. Ωστόσο, αυτή η πολιτική ήταν αντίθετη με το γενικό τρόπο ζωής της συντριπτικής πλειοψηφίας του λαού, με αποτέλεσμα να ενισχύονται όλο και περισσότερο *"οι κοινωνικές ανισότητες και η έλλειψη πολιτιστικής ισοτιμίας"*. (Ζορμπά, 2014)

Η δεκαετία του 1960, μέχρι τη δικτατορία (1967-1974), χαρακτηρίστηκε ως πολιτιστική άνοιξη καθώς με την αλλαγή της πολιτικής κατάστασης στη χώρα και την άνοδο της δημοκρατίας, αυξήθηκε και η πολιτιστική δραστηριότητα του κράτους προς όφελος των πολιτών. Άρχισε να υπάρχει ελευθερία του λόγου και της έκφρασης καθώς και αύξηση της κοινωνικής πρόσβασης και της συμμετοχής στον πολιτισμό. Όλα αυτά όμως ανατράπηκαν με τη δικτατορία των συνταγματαρχών το 1967, όπου η πολιτιστική

πολιτική της χώρας μετατράπηκε για ακόμη μία φορά σε προπαγανδιστικό εργαλείο (Ζορμπά, 2014). Την περίοδο της δικτατορίας, η πολιτική απαγόρευση της ελεύθερης έκφρασης επηρέασε ιδιαίτερα τον πολιτιστικές εξελίξεις της χώρας. Σημαντικό ωστόσο είναι το γεγονός της ίδρυσης του κεντρικού πολιτιστικού φορέα, του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών (1971), στόχος του οποίου ήταν μία ιδεολογικά κατευθυνόμενη παρέμβαση της στρατιωτικής κυβέρνησης, δρώντας στην κατεύθυνση της πολιτικής της εποχής (Κόνσολα, 2006). Η προσπάθεια που έγινε μέσω του πολιτισμού, για ακόμη μία φορά, αφορούσε την επιβολή μιας ταυτότητας στους πολίτες βασισμένη στον εθνικισμό, με την επιστροφή στις αρχαίες ρίζες των Ελλήνων, καθώς και στον "ελληνο-χριστιανικό πολιτισμό" στοχεύοντας στην ανάδειξη της ανωτερότητας του ελληνικού έθνους και πολιτισμού (Ζορμπά, 2014).

Αμέσως μετά τη μεταπολίτευση, η πολιτιστική πολιτική της χώρας παίρνει άλλη τροπή καθώς κατανοείται από το κράτος η σύνδεση του πολιτισμού με την ανάπτυξη της χώρας, με την εμφάνιση της έννοιας του "πολιτιστικού προγραμματισμού" και την ένταξη του πολιτιστικού προγράμματος του κράτους στα Πενταετή Προγράμματα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης. Ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός της δεκαετίας του 1970 είναι η συνταγματική κατοχύρωση του κρατικού ενδιαφέροντος για την πολιτιστική ανάπτυξη, την καλλιτεχνική δημιουργία και το περιβάλλον στο νέο Σύνταγμα του 1975 (Κόνσολα, 2006). Το Υπουργείο Πολιτισμού ανέλαβε το ρόλο οργάνωσης του δημόσιου πολιτισμού, της άσκησης πολιτιστικής πολιτικής βάσει των κανόνων της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και της μετατροπής του πολιτισμού από προπαγανδιστικό εργαλείο σε δημόσιο αγαθό, με την ελεύθερη συμμετοχή όλων των πολιτών. Επίσης, στα πλαίσια αυτής της μορφής πολιτιστικής πολιτικής, στις βασικές προτεραιότητες ήταν η υποστήριξη των δημόσιων ιδρυμάτων και των θεσμικών οργάνων (Ζορμπά, 2014). Οι κυριότεροι τομείς ενδιαφέροντός του είναι τα μουσεία, τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι, το θέατρο, η μουσική, ο χορός, οι εικαστικές τέχνες, ο κινηματογράφος, τα Γράμματα, ο λαϊκός πολιτισμός, τα πολιτιστικά σωματεία, τα πνευματικά κέντρα, τα φεστιβάλ, τα συνέδρια, τα ανοιχτά πανεπιστήμια και οι βιβλιοθήκες (Μπιτσάνη, 2004).

Ωστόσο, η μεγαλύτερη αλλαγή στην πολιτική του πολιτισμού ξεκίνησε το 1981 με Υπουργό τη Μελίνα Μερκούρη με την δημοκρατική κατανομή των πολιτιστικών αγαθών στο κοινό καθώς και με την επιρροή που ασκούσαν ταυτόχρονα στο χώρο αυτό τα διάφορα κοινωνικά κινήματα στην πολιτιστική ζωή. Τη δεκαετία αυτή ξεκίνησαν να

διαφαίνονται και τα πρώτα σημάδια πολιτιστικής ανάπτυξης στη χώρα σε όλες τις μορφές πολιτισμού. Επιπλέον, την περίοδο αυτή ξεκίνησε και η διεκδίκηση της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα καθώς και ο θεσμός της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Πρωτεύουσας. Επιπρόσθετα, σημαντικές ενέργειες εκείνης της δεκαετίας κρίνονται και η πολιτιστική αποκέντρωση με την κατασκευή πολιτιστικών υποδομών και την ίδρυση πολιτιστικών οργανισμών στην περιφέρεια, την αναπτυξιακή διάσταση του πολιτισμού συνδεδεμένος με τον τουρισμό κ.ά. (Ζορμπά, 2014). Πιο συγκεκριμένα, κατά τη δεκαετία αυτή, ο κεντρικός πολιτιστικός φορέας επιχειρεί να σχεδιάσει μια συγκροτημένη πολιτιστική πολιτική, οι σκοποί της οποίας ορίζονται στα Πενταετή Προγράμματα Κοινωνικής και Οικονομικής Ανάπτυξης 1983-87 και 1988-92. Οι στόχοι του πρώτου Προγράμματος εστιάζουν στην προβολή του Ελληνικού Πολιτισμού σε διεθνές επίπεδο, στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και στην πολιτιστική ανάπτυξη, ως βασική διάσταση της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Σημαντικό στοιχείο του προγράμματος είναι η προσπάθεια εξάλειψης των περιφερειακών ανισοτήτων, επιτυγχάνοντας μέχρι ένα βαθμό προσπάθειες που έγιναν σχετικά με την πολιτιστική αποκέντρωση, καθώς κινητοποιήθηκαν στον τομέα του πολιτισμού οι Τοπικές Αυτοδιοικήσεις, ιδρύθηκε ο θεσμός των Δημοτικών Περιφερειακών Θεάτρων, υπογράφηκαν Προγραμματικές Συμβάσεις μεταξύ ΥΠ.ΠΟ. και Τοπικής Αυτοδιοίκησης, κα. Την ίδια περίοδο διοργανώνεται για πρώτη φορά ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, που έγινε στην Αθήνα το 1985, στο πλαίσιο άσκησης εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής. Το επόμενο Πενταετές Πρόγραμμα 1988-92, δε διέφερε ουσιαστικά από το πρώτο όσον αφορά τον τομέα του πολιτισμού, το οποίο ωστόσο δεν εφαρμόστηκε λόγω της πολιτικής αστάθειας που χαρακτήριζε τη χώρα τη συγκριμένη περίοδο (Κόνσολα, 2006).

Στα χρόνια που ακολουθούν, τη δεκαετία του 1990 μέχρι και την πρόσφατη χρονική περίοδο, οι βασικές αρχές της πολιτιστικής πολιτικής αναγράφονται στα Επιχειρησιακά Προγράμματα του Β και του Γ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ). Επισημαίνεται η σημασία του πολιτισμού ως σημαντική οικονομική δραστηριότητα και η συμβολή του στην οικονομική και κοινωνική συνοχή και οι κρατικές δαπάνες στον τομέα του πολιτισμού ορίζονται ως βασικές επενδύσεις με σημαντικά οφέλη σε όλους τους τομείς. Στο Β ΚΠΣ (1994-99), πολιτισμός και τουρισμός αντιμετωπίζονται στην ίδια ενότητα με βασικό σκοπό την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος μέσω του πολιτισμού. Βασικοί άξονες του Υποπρογράμματος "Πολιτισμός" αποτελούν η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η ανάπτυξη του σύγχρονου πολιτισμού,

συνδέοντας άμεσα τις παρεμβάσεις του με τον τουρισμό. Σημαντικές δράσεις της περιόδου είναι η ψήφιση του νόμου 3028/2002 *"Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς"* και το έργο της *"Ενοποίησης των Αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας"*. Επίσης, επιχειρήθηκε η σύσταση ενός Εθνικού Πολιτιστικού Δικτύου Πόλεων με τη συνεργασία του ΥΠ.ΠΟ. και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, το οποίο με το πέρασμα των χρόνων συρρικνώθηκε. Αναφορικά με το Γ' ΚΠΣ (2000-2006), η σημαντική διαφορά με το προηγούμενο έγκειται στο γεγονός της αντιμετώπισης του πολιτισμού ως αυτοτελή τομέα με βασική προτεραιότητα την προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, παρά των μεγάλων κονδυλίων που δόθηκαν για τον πολιτισμό εκείνη την περίοδο, οι πόροι που παρέμειναν τελικά ήταν ελάχιστοι καθώς δαπανήθηκαν τεράστια ποσά για τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Λόγω αυτού, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο μεταβάλλεται σημαντικά η πολιτιστική πολιτική του ως προς το βαθμό παρέμβασης του κράτους προωθώντας την απεμπλοκή της πολιτείας στη στήριξη του τομέα του πολιτισμού και την ενθάρρυνση συμμετοχής χορηγών και ιδιωτικών φορέων στην πολιτιστική χρηματοδότηση (Κόνσολα, 2006).

2.4.ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Παρόλο που στην ιδρυτική συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), το 1957, δεν αναφέρονται ζητήματα σχετικά με τον πολιτισμό, από το 1974 και έπειτα ξεκινάει μια σειρά από πρωτοβουλίες, με αποτέλεσμα σήμερα ο πολιτισμός να αποτελεί σημαντικό κομμάτι της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Γασπαρινάτος et. al., 2009, (Μπιτσάνη, 2004), όπως διαφαίνεται μέσα από μια σειρά θεσμών που καθιερώθηκαν. Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, για την προβολή των ιδιαίτερων πολιτιστικών χαρακτηριστικών των ευρωπαϊκών πόλεων, ο θεσμός της αδελφοποίησης πόλεων, για τη συνεργασία και την προαγωγή οικονομικών, πολιτιστικών, μορφωτικών και κοινωνικών σχέσεων, καθώς και το πρόγραμμα «MEDIA 2007», που στόχευσε στην διατήρηση και την ενίσχυση της ευρωπαϊκής πολιτιστικής διαφορετικότητας, όπως και την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου, είναι κάποιες από τις πρωτοβουλίες αυτές (Μπιτσάνη, 2004).

Ωστόσο, πέρα από κάποιες βασικές γραμμές της Ε.Ε., τα αποτελέσματα μιας προσπάθειας για μια κοινή πολιτιστική πολιτική μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών θα ήταν πολύ δύσκολα εφαρμόσιμα, λόγω της δυσκολίας των διαφορετικών μοντέλων

πολιτικής που έχουν επιλεγεί από τις χώρες (Chong 2002. Βέβαια, παρά τη σχετικότητα της ερμηνείας των εννοιών και τη διαφορετικότητα των σκοπών που κάθε κράτος θέτει (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2006), δε θα μπορούσε να παραβλεφθεί μια σειρά επικουρικών στοιχείων προς την επίτευξη αυτού του στόχου, όπως η αύξηση των διεθνών ιδιωτικών πολιτιστικών οργανισμών, που ασκούν επιρροές στις κυβερνήσεις, η ανάπτυξη καλών πρακτικών και η ανάγκη εξωστρέφειας των χωρών για την αλληλοκατανόηση μεταξύ τους (Madden, 2005).

Ως εκ τούτων, οι διαφορές τις εθνικές πολιτικές δυσκολεύει και τη μελέτη των αποτελεσμάτων τους, ώστε να μπορεί να δημιουργηθεί ένα κοινό μοντέλο. Όσον αφορά τη συλλογή δεδομένων με σκοπό τη στατιστική τους ανάλυση (Wiesand, 2002), ήδη γίνονται προσπάθειες από το 1972 -αρχικά από την UNESCO και έπειτα, το 1975, από την Ευρώπη- αλλά ακόμη και σήμερα, παρόλη την ευκολία στη προσβασιμότητα των στοιχείων των εθνικών πολιτικών το εγχείρημα αυτό καθίσταται δύσκολο.

2.5.ΔΙΕΘΝΗ ΜΟΝΤΕΛΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Έχουν οριστεί παγκοσμίως τέσσερα μοντέλα πολιτιστικής πολιτικής: του πάτρωνα, του αρχιτέκτονα, του μηχανικού και του διευκολυντή και στη συνέχεια περιγράφονται τα λειτουργικά χαρακτηριστικά τους (Craik, 2007).

Στην περίπτωση του μοντέλου του πάτρωνα, το κράτος λειτουργεί ως προστάτης (Arm's length principle) των πολιτιστικής δραστηριότητας και ο αρμόδιος υπουργός κατανέμει τα κονδύλια σε Οργανισμούς (Non Departmental Public Bodies). Αυτοί με τη σειρά τους ενώ οι αποφάσεις λαμβάνονται τις αποφάσεις. Κατά συνέπεια, οι χρηματοδοτήσεις δίνονται -κατά το δοκούν, από αυτούς. Το μοντέλο αυτό απαντάται στο Ηνωμένο Βασίλειο, τον Καναδά, την Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία και τις σκανδιναβικές χώρες.

Στο δεύτερο μοντέλο, αυτό του αρχιτέκτονα, η κυβέρνηση έχει πιο παρεμβατικό και κανονιστικό θεσμικά ρόλο. Οι καλλιτέχνες λαμβάνουν τις επιχορηγήσεις από το κράτος, έξω από το πλαίσιο των όρων του «χρηματιστηρίου» της τέχνης. Η Ελλάδα, η Κύπρος, η Γαλλία αλλά και άλλες ευρωπαϊκές χώρες εφαρμόζουν αυτό το μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής.

Στο τρίτο και πιο παρεμβατικό από τις κυβερνήσεις μοντέλο, του μηχανικού, η κυβέρνηση κατέχει τα μέσα παραγωγής, με τους δημιουργούς να εργάζονται γι αυτήν και τα παράγωγα να λειτουργούν ως προπαγανδιστικά μέσα, σύμφωνα με τις εθνικές προτεραιότητες. Αυτή το μοντέλο απαντάται κυρίως σε χώρες με ολοκληρωτικά η πολύ «αυστηρά» καθεστώτα όπως της Βόρειας Κορέας, της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, της Κούβας κ.ά.

Το τελευταίο μοντέλο, του διαμεσολαβητή (facilitator) ιδιωτικοί φορείς και οργανισμοί υποστηρίζουν μέσα από τις χορηγίες ή άλλα μέσα, τις πολιτιστικές δραστηριότητες και την καλλιτεχνική δημιουργία. Οι ΗΠΑ εφαρμόζουν το μοντέλο του διαμεσολαβητή.

2.6.ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Ο όρος «πολιτιστική διαχείριση» (cultural management) κυρίως αναφέρεται στις δράσεις των πολιτιστικών οργανισμών και φορέων, όπως επίσης και σε πιο συγκεκριμένα πολιτιστικά γεγονότα. Επιπλέον, στην έννοια εντάσσονται θέματα σχετικά με τα πνευματικά δικαιώματα των πολιτιστικών αγαθών, τον πολιτιστικό τουρισμό και τις παραδοσιακές «πολιτιστικές βιομηχανίες». Γενικοί στόχοι της αποτελούν η προστασία, η διάσωση, η προβολή και αξιοποίηση της υλικής και άυλης πολιτιστικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας μέσα από συνεχώς νέες προοπτικές και κατευθύνσεις, με πεδία πραγμάτωσής της το σχεδιασμό, τη χρηματοδότηση και την προώθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων. Κάποιοι άλλοι, σχετικοί όροι, τους οποίους συναντάμε βιβλιογραφικά, είναι η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς (cultural heritage management), η διαχείριση των τεχνών (arts management) και η διαχείριση των πολιτιστικών αγαθών (cultural recourses management), ωστόσο οι διαφορές μεταξύ τους δεν είναι τόσο μεγάλες, ενώ ο όρος «πολιτιστική διαχείριση» φαίνεται να τους περιλαμβάνει. (Δασκαλοπούλου & Μπούνια, 2007)

Σε γενικές γραμμές, η ουσία της πολιτιστικής διαχείρισης είναι «η εξερεύνηση των ορίων μεταξύ των διαχειριστικών, οικονομικών και αισθητικών/καλλιτεχνικών στόχων, με τους οποίους έρχονται αντιμέτωποι οι πολιτιστικοί οργανισμοί κάθε είδους και οι διαχειριστές τους στον σύγχρονο κόσμο». (Πούλιος, et al., 2015, Δασκαλοπούλου & Μπούνια, 2007),

2.7.Η ΑΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΕΥΞΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ο πολιτισμός μπορεί να επηρεάσει την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη με διάφορους τρόπους. Ένα μνημείο μπορεί να αποτελεί σύμβολο αναγνώρισης μίας πόλης, μία ολόκληρη περιοχή εντός μιας πόλης να συγκεντρώνει την πολιτιστική δραστηριότητά της, ένα σύνολο πολιτιστικών επιχειρήσεων να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, ένα μέρος του πληθυσμού να εμπλέκεται στη δημιουργία προϊόντων και υπηρεσιών. Ως εκ τούτων –όταν ισχύει οποιαδήποτε από τις παραπάνω συνθήκες– ο πολιτισμός συνεπικουρεί στη δημιουργία ενός ελκυστικού περιβάλλοντος για τους επισκέπτες των πόλεων (Throsby, 2001, Greffe, et al., 2005).

Ο αστικός τουρισμός είναι μια από τις σύγχρονες ανερχόμενες τάσεις και η σύνδεση με τον πολιτισμό και την τοπική ανάπτυξη γίνεται ολοένα και πιο έντονη. Στο πλαίσιο αυτό, ο πολιτισμός εκλαμβάνεται ως μία ιδιαίτερη δυνατότητα προς αξιοποίηση και, ως αποτέλεσμα αυτής της θεώρησης, παρατηρείται η στροφή των πόλεων σε νέες πολιτιστικές πολιτικές και πρακτικές. Με αυτές τις ενέργειες οι πόλεις στοχεύουν στην αύξηση του ανταγωνιστικού τους πλεονεκτήματος, με σκοπό φυσικά το κέρδος. Συνεπώς, η πολιτιστική επιχειρηματικότητα και ο σχεδιασμός στρατηγικών, αποτελεί πλέον προτεραιότητα πολλών πόλεων παγκοσμίως (Pratt, 2004).

Εκτός από τις παραδοσιακές μεθόδους, της προβολής των πόλεων μέσα από τις τέχνες, τα φεστιβάλ μεγάλης κλίμακας και τα μνημειακά αρχιτεκτονικά έργα του παρελθόντος και του παρόντος, επιστρατεύονται και άλλα πολιτιστικά πεδία –όπως της γαστρονομίας, του αθλητισμού, του βιομηχανικού πολιτισμού, των πολιτισμών των μειονοτήτων κ.ά.- ώστε να τονιστεί η «αυθεντικότητα» και η «μοναδικότητα» ενός τόπου. Επιπρόσθετα, ενισχύεται η προώθηση τοπικών πολιτιστικών φορέων, όπως οι δημόσιοι οργανισμοί (δημοτικά θέατρα, μουσεία, φορείς διοργάνωσης φεστιβάλ μεγάλης κλίμακας κ.ά), οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες των καλλιτεχνικών συλλόγων, η προβολή των μικρομεσαίων πολιτιστικών επιχειρήσεων (βιβλιοπωλεία, θεατρικές επιχειρήσεις κ.ά), καθώς ακόμη και ντόπιων δημιουργών (καλλιτέχνες, συγγραφείς κ.ά). (Ebert, 2005)

Επιπλέον, η καθαυτή αλλαγή των προτύπων παραγωγής και πρόσληψης του πολιτισμού, οδήγησε στην τάση συνύπαρξης της υψηλής τέχνης και της λαϊκής κουλτούρας. Το αποτέλεσμα αυτής της τάσης είναι η εγκατάλειψη της παθητικής

«κατανάλωσης» των πολιτιστικών προϊόντων και η προσέγγιση εκπλήρωσης ενός νέου σκοπούς, του βιώματος ή αλλιώς, της εμπειρίας της αυθεντικότητας (Schulze, 1992). Οι πολιτικές μάρκετινγκ και «city branding», σε πολλές περιπτώσεις, οδηγούν ολόκληρες πόλεις να δημιουργήσουν μια σχεδόν εταιρική ταυτότητα, για την ταύτιση των πόλεων με μία πολιτιστική εικόνα και, συνεπώς, με συγκεκριμένες εν δυνάμει εμπειρίες, προκειμένου να καλυφτούν οι ανάγκες των αγορών-στόχων, στις οποίες απευθύνονται (Kotler, 1999, Magosse, 2005).

Το μοντέλο που ακολουθεί η κάθε πόλη για την προώθηση του πολιτιστικής της εικόνα προφανώς σχετίζεται με τον τρόπο που η κοινωνία της αντιλαμβάνεται την έννοια του πολιτισμού αλλά και με τα κίνητρα που έχει η τοπική της αυτοδιοίκηση. Αν τα κίνητρα είναι πρωτίστως οικονομικά και δευτερευόντως κοινωνικά, συνήθως δίνεται έμφαση στην προσέλκυση ιδιωτικών επιχειρήσεων, ενώ τα μέσα επίτευξης είναι παραδοσιακά, όπως για παράδειγμα η διοργάνωση φεστιβάλ μεγάλης κλίμακας ή η δημιουργία, ανάπλαση και ανάδειξη εντυπωσιακών αρχιτεκτονημάτων. Το μοντέλο αυτό σπάνια απευθύνεται σε άτομα μη εύπορα άτομα ή στο ντόπιο πληθυσμό και, ως εκ τούτου, η επιτυχία του μετράται με οικονομικούς δείκτες (Γοσποδίνη & Μπεριάτος, 2006).

Στην αντίθετη περίπτωση, αν ο σκοπός αφορά πρωτίστως στην κοινωνία, έμφαση δίνεται στην προσβασιμότητα από όλους για την καταπολέμηση των ανισοτήτων. Σε αυτή την περίπτωση η δυσκολία βιωσιμότητας είναι μεγαλύτερη, όπως εύλογα γίνεται αντιληπτό (Μπιανκίνι & Πάρκινσον, 1994).

Ένα τρίτο μοντέλο είναι αυτό που δίνει έμφαση στον πιο δημιουργικό και καινοτόμο χαρακτήρα του πολιτισμού, συνδυάζει κάποια από τα παραπάνω στοιχεία και χρησιμοποιεί επιπρόσθετα μέσα επίτευξης, τη δημιουργία πολιτιστικών περιοχών και την συνεργασία του ιδιωτικού με τον δημόσιου τομέα (Λουκαΐτου-Σιδέρη 2006:56-57). Αυτό το μοντέλο συνυπολογίζει την υπάρχουσα κτιριακή υποδομή, την ιστορία της πόλης, την ύπαρξη κατάλληλων προσώπων, τη συνεργασία μέσω δικτύων, τη δημιουργία οργανισμών και εκδηλώσεων αλλά και την καινοτόμο διάθεση, τη χρησιμοποίηση καλών πρακτικών, καθώς και την αυτοδυναμία και στήριξη στον ενδογενή πολιτιστικό τομέα (Landry, 2008).

3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Ο θεσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με αποκεντρωμένη διοίκηση και αναβαθμισμένες αρμοδιότητες, κατοχυρώνονται αρχικά από το σύνταγμα του 1975 (Τομαρά-Σιδέρη 1999: 106-120). Τη δεκαετία του 1980 η Τοπική Αυτοδιοίκηση (Τ.Α.) αρχίζει να ενισχύεται με νέες αρμοδιότητες και τίθενται οι βάσεις για τη συμμετοχή της στην πολιτιστική δραστηριότητα, όπως για παράδειγμα μέσω του θεσμού των Δημοτικών Επιχειρήσεων Πολιτιστικής Ανάπτυξης (Δ.Ε.Π.Α.), με τον ν.1065/1980 (Σκια-Πανοπούλου 1998:95). Το πρόγραμμα των Δ.Ε.Π.Α. προέβλεπε την ανάπτυξη κτηριακής υποδομής για τη στέγαση καλλιτεχνικών ιδρυμάτων (Πρίτση 2003).

Το 1985 συστήνεται η Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ), η οποία θα συμβάλει αργότερα στις διαδικασίες με σκοπό την πολιτιστική αποκέντρωση.

Το 1989 κυρώνεται ο Ευρωπαϊκός Χάρτης της Τοπικής Αυτονομίας (Ν. 1850/1989), στον οποίο αναφέρεται ότι η αρχή τοπικής νομοθεσίας πρέπει να αναγνωρίζεται από την εσωτερική νομοθεσία και κατά το δυνατόν από το Σύνταγμα, δίνεται το δικαίωμα της αυτονομίας στους Ο.Τ.Α για τη ρύθμιση σημαντικού μέρους δημόσιων υποθέσεων προς όφελος του πληθυσμού τους. Με αυτόν τον τρόπο, εφόσον οι τοπικές αρχές γνωρίζουν τις ανάγκες και τις ιδιομορφίες της τοπικής κοινωνίας μπορούν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην διαμόρφωση τοπικών πολιτιστικών πρωτοβουλιών, με στόχο την πολιτιστική ανάδειξη (Κλάδος, 1994).

Το 1992, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, θεσμοθετείται η «αρχή της επικουρικότητας», η οποία επανακαθορίζει την κατανομή των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ), των κρατών-μελών και της περιφέρειας. Ο τομέας του πολιτισμού και η πολιτιστική πολιτική νομιμοποιούνται πλέον ως κοινοτικό κекτημένο (Raffaelli, 2017).

Το 1993, το Υπουργείο Πολιτισμού αναγγέλει το πενταετές πρόγραμμα «Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων», για την τόνωση και ανάπτυξη της πολιτιστικής ζωής των ελληνικών πόλεων, δίνοντας βαρύτητα σε πέντε κατευθύνσεις: τους θεσμούς, τα κτίρια και τους πολιτιστικούς χώρους, τη διαμόρφωση αξιολογικών κριτηρίων για το ζήτημα των χρηματοδοτήσεων, τη στελέχωση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων και την ενημέρωση και επικοινωνία για τις πολιτιστικές δραστηριότητες (Μπιτσάνη, 2004).

Το 1994 ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Περιφερειών (ΕτΠ), η οποία αποτελείται από αντιπροσώπους των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) και της περιφερειακής διοίκησης, με συμβουλευτικό χαρακτήρα. Την ίδια χρονιά τίθεται σε ισχύ η δευτεροβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση, την οποία συνιστούν οι Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις. Στο νέο μοντέλο για την τοπική αυτοδιοίκηση οι Δήμοι και οι Περιφέρειες έχουν οριζόντιες σχέσεις συνεργασίας. (Μπαμπούνης, 2007)

Με την εφαρμογή του Ν. 2539/97, του Προγράμματος «Ι. Καποδίστριας», το 1999 ξεκινά η διαδικασία αλλαγών των χαρακτηριστικών της πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης, με αποτέλεσμα τη συνένωση των κοινοτήτων σε μεγαλύτερους δήμους.

Το 2006, με την Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων (Ν. 3463/2006), οι Δήμοι και οι Κοινότητες συγκροτούν τους Ο.Τ.Α του Πρώτου Βαθμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ο πολιτισμός είναι πλέον ένας από τους επτά τομείς αρμοδιοτήτων. Σύμφωνα με τον Κώδικα θα πρέπει να ενθαρρύνεται η διοργάνωση εκδηλώσεων, συναυλιών και θεατρικών παραστάσεων, να ιδρύονται πολιτιστικά και πνευματικά κέντρα, ενώ υπάρχει και η δυνατότητα ανάληψης της συντήρησης και αξιοποίησης παραδοσιακών ιστορικών κτιρίων. Στις αρμοδιότητες για τον πολιτισμό περιλαμβάνεται επιπλέον η ανάληψη πρωτοβουλιών, ο συντονισμός της πολιτιστικής δημιουργίας, η ενεργοποίηση της συμμετοχής των πολιτών και η εξασφάλιση των απαιτούμενων πόρων.

Το 2011, οπότε και τίθεται σε ισχύ το «Πρόγραμμα Καλλικράτης», λαμβάνει χώρα η τελευταία ανασυγκρότηση (Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ Α 87/2010). Στον δεύτερο βαθμό Τ.Α. συνενώνονται οι Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις σχηματίζοντας δεκατρείς αιρετές Περιφέρειες, συγχωνεύονται οι πρωτοβάθμιες Ο.Τ.Α. σε τριακόσιους εικοσιπέντε Δήμους και το κράτος συγκροτείται από επτά Αποκεντρωμένες Διοικήσεις. Οι Δήμοι θα είναι πια υποχρεωμένοι να συστήσουν υπηρεσιακή μονάδα παιδείας, πολιτισμού, αθλητισμού και νέας γενιάς αλλά και να επιχορηγούν φορείς, που αναπτύσσουν δραστηριότητες πολιτιστικού χαρακτήρα στα πλαίσια του δήμου. Επιπρόσθετα, θα χορηγούν άδειες ίδρυσης ιδιωτικών μουσικών ιδρυμάτων, καθώς επίσης λειτουργίας εκθέσεων βιβλίου. Τέλος κρίνεται αναγκαία η συμμετοχή εκπροσώπου του δήμου στην οργανωτική επιτροπή τοπικών φεστιβάλ (Ψαρρού & Αγγελέτου, 2015).

4. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ

4.1.ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Ο Δήμος Λαρισαίων βρίσκεται στο κέντρο της Περιφέρειας Θεσσαλία και έχει έκταση 335,12 τ.χλμ. Η Λάρισα είναι η μεγαλύτερη, σε έκταση και πληθυσμό, πόλη της Κεντρικής Ελλάδος και πρωτεύουσα του ομώνυμου Νομού και της Περιφέρειας Θεσσαλίας. Νοτιοδυτικά της πόλης της Λάρισας και εντός της περιαστικής της ζώνης εντοπίζονται οι τοπικές κοινότητες του Δήμου: Κοιλάδα, Αμυγδαλέα, Ελευθερές, Κουτσόχερο, Λουτρό, Μάνδρα και Ραχούλα που αποτελούν αγροτικές περιοχές. Βορειοδυτικά της πόλης εντοπίζονται η Δημοτική Κοινότητα Γιάννουλης και η Δημοτική Κοινότητα Φαλάνης στην οποία εντάσσεται και ο οικισμός Δασοχωρίου οι οποίες αποτελούν αμιγώς πεδινή περιοχή.

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011 ο μόνιμος πληθυσμός του Δήμου Λαρισαίων ανέρχεται στους 162.591, ενώ όσον αφορά τον πληθυσμό της πόλης της Λάρισας στους 146.926 κατοίκους.

Σύμφωνα με το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Δήμου Λαρισαίων 2015-2019, οι υπηρεσίες και γενικά ο τριτογενής τομέας κυριαρχεί (77,26%), ενώ ακολουθούν ο δευτερογενής με ποσοστό 17,26 % και ο πρωτογενής με ποσοστό 5,48%.

Η πόλη είναι χτισμένη ένθεν και ένθεν του Πηνειού ποταμού και περιβάλλεται από τη θεσσαλική πεδιάδα. Λίγα χιλιόμετρα βορειότερα βρίσκονται οι ορεινοί όγκοι του Ολύμπου και του Κισσάβου.

Αναφορικά με την εξέλιξη της περιοχής με το πέρασ των χρόνων, η πόλη της Λάρισας κατοικείται από τη νεολιθική εποχή (6500 - 3000 π.Χ.) μέχρι σήμερα, αποτελώντας μία από τις αρχαιότερες πόλεις στον κόσμο. Τα αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν βρεθεί στην έκταση της σημερινής πόλης μαρτυρούν την κατοίκησή της από την προϊστορική ακόμα εποχή

Τον 9ο αιώνα π.Χ., η Λάρισα αποκτά μορφή οργανωμένης κοινότητας και χαρακτηρίζεται μικρού χωριού, που περιορίζεται, κυρίως στο λόφο της ακρόπολης. Άλλωστε και το όνομά της σύμφωνα με τον αρχαίο συγγραφέα Στράβωνα, προέρχεται από τη πελασγική λέξη «λάα» που σημαίνει Φρούριο ή Ακρόπολη (Γαλλής, 1973). Κατά την ύστερη γεωμετρική (760 – 670 π.Χ.) και την πρώιμη αρχαϊκή εποχή (700 - 600 π.Χ.), η ακρόπολη χάνει τον αμυντικό της χαρακτήρα και μεταβάλλεται σε θρησκευτικό και κοινωνικό κέντρο. Από τον 8ο αιώνα π.Χ. και μετά, η πόλη σημειώνει σημαντική ακμή

που φτάνει στο ζενίθ της την περίοδο 450 - 370 π.Χ. Στα τέλη του 7^{ου} αιώνα π.Χ., η Λάρισα είναι πλέον μια πλούσια πόλη και πρωτεύουσα του κράτους της Πελασιγιάτιδας (Κουτσιαυτούλη, 2008).

Κατά την κλασική (500 - 323 π.Χ.) και την ελληνιστική εποχή (338 - 30 π.Χ.), η Λάρισα αποτελεί αγροτικό και διοικητικό κέντρο (Ζορμπά, 2010), ενώ κατά το διάστημα 344 π.Χ. έως 1210 μ.Χ. η πόλη υφίσταται μια σειρά επιδρομών που την οδηγούν στα όρια της εγκατάλειψης (Αβραμέα, 1974).

Η διείσδυση των Οθωμανών στη Θεσσαλία αρχίζει το 1392 ενώ η Λάρισα έχει κατακτηθεί από τους ίδιους το 1423. Η πόλη της Λάρισας παραμένει χωρίς τείχη από την εισβολή των Τούρκων έως το 1827/1828 οπότε και κατασκευάζεται μέτωπο στη νότια και ανατολική περιοχή ως προς την πεδιάδα. Το μέτωπο αυτό σε συνδυασμό με την κοίτη του Πηνειού (στα βόρεια και δυτικά) δημιουργούν το όριο μέσα στο οποίο απλώνεται το μεγαλύτερο τμήμα της πόλης (Αβραμέα, 1974)

Η χρόνια παραμονή των Τούρκων επηρεάζει ριζικά την πολεοδομική οργάνωση της Λάρισας. Έτσι, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας η πόλη παρουσιάζει τη δομή μιας τυπικής οθωμανικής πόλης, προσαρμοσμένη στα χαρακτηριστικά της περιοχής. Η ακριβής έκταση που καταλαμβάνει η πόλη πριν από τον 19ο αιώνα μ.Χ. δεν είναι γνωστή, ωστόσο διασώζεται ένας χάρτης του 1880, που αποτυπώνει την πολεοδομική οργάνωση της (Παλιούγκας, 1996).

Στις 31 Αυγούστου 1881 το μεγαλύτερο τμήμα της Θεσσαλίας ενσωματώνεται στον κορμό του τότε Ελληνικού Κράτους. Κατά την απελευθέρωση, η εικόνα της πόλης δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες αλλαγές σε σύγκριση με προηγούμενες περιόδους.

Μετά την απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό, η Λάρισα ξεκινάει μια μεγάλη προσπάθεια στοχεύοντας στον εξελληνισμό και στην εξυγίανση του αστικού ιστού της. Το 1883 αναλαμβάνεται η εκπόνηση του πρώτου επίσημου ρυμοτομικού σχεδίου που καλύπτει την περιοχή εντός των τειχών, το οποίο αναθεωρείται το 1884 και οριστικοποιείται το 1889. Στο σχέδιο του 1889, οι νέες ορθογώνιες χαράξεις ακολουθούν τον παλιό ιστό, ευθυγραμμίζοντας και διευρύνοντας τις οδούς και διανοίγοντας τις πλατείες (Γκλεγκλέ, 2006)

Στο πιο πρόσφατο παρελθόν (δεκαετία του 1970), η πολεοδομική οργάνωση της Λάρισας ακολούθησε άκαμπτα και αυστηρά πρότυπα, ενώ οι τρεις βασικές λειτουργίες του κέντρου της (διοίκηση, εμπόριο, κατοικία) συνέχισαν να αρθρώνονται

ακολουθώντας τα πρότυπα του παλαιότερου ιστού, προσαρμοσμένα στη μορφή του εδάφους. Το 1986 θεσμοθετείται νέο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, ενώ το 1988 -1989 το σχέδιο της πόλης επεκτείνεται και πάλι, συντελώντας στη σημερινή μορφή και εξάπλωση της πόλης.

Αναμφίβολα, το σημερινό κέντρο της Λάρισας αποτέλεσε διαχρονικά τον εμπορικό, διοικητικό και πολεοδομικό πυρήνα της πόλης, με αποτέλεσμα σήμερα να συγκεντρώνεται η συντριπτική πλειονότητα της υλικής και κτισμένης κληρονομιάς (Αϊβαλιώτου, 2008). Ο Δήμος Λαρισαίων, αναγνωρίζοντας την κληρονομιά αυτή, προχώρησε ήδη από τη δεκαετία του 1980, σε σειρά έργων, με στόχο τη λειτουργική αξιοποίηση και την πολεοδομική αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου:

- Κατασκευάστηκε εκτεταμένο δίκτυο πεζοδρόμων και ενοποιώντας τους αρχαιολογικούς χώρους, για την ανάδειξη της ιστορικής ταυτότητας της πόλης
- Υιοθετήθηκαν κυκλοφοριακές ρυθμίσεις σύμφωνα με τις αρχές της βιώσιμης κινητικότητας (περιορισμός χρήσης Ι.Χ., διευκόλυνση κίνησης πεζών, δημιουργία δικτύου ποδηλατοδρόμων και κατασκευή χώρων στάθμευσης).
- Υλοποιήθηκαν έργα αναβάθμισης του αστικού πρασίνου στο κέντρο της πόλης και φυσικής σύνδεσης της πόλης με τον Πηνειό ποταμό.

Στην ουσία τα παραπάνω έργα ξεκίνησαν να κατασκευάζονται τον Αύγουστο του 1985, ύστερα από μελέτη της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου Λαρισαίων για την πεζοδρόμηση της κεντρικής περιοχής της πόλης. Ειδικότερα, σε πρώτη φάση, αποκλείστηκε η κυκλοφορία των οχημάτων στο κέντρο της πόλης και πεζοδρομήθηκαν τα πρώτα τμήματα των οδών Πανός, Κούμα και Ασκληπιού (μήκους 1.700μ.), διαμορφώνοντας ένα από τα εκτενέστερα δίκτυα πεζοδρόμων της Ευρώπης (συμπεριλαμβάνοντας εκτός από οδούς και τρεις πλατείες: Κεντρική πλατεία, Πλατεία Ταχυδρομείου, πλατεία Λαμπρούλη). Τα έργα αυτά ολοκληρώθηκαν το 1992.

Το 1996 ξεκίνησε η δεύτερη φάση έργων, τα οποία περιέλαβαν την πεζοδρόμηση της περιοχής του Λόφου Φρουρίου και ειδικότερα των οδών Παπαναστασίου, Βενιζέλου και Ηφαίστου. Παράλληλα με τα έργα του Δήμου, το Υπουργείο Πολιτισμού ανέλαβε την αποκάλυψη και αναστήλωση του Αρχαίου Θεάτρου, που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αρχαιολογικά μνημεία του 3ου αιώνα π.Χ. και τοπόσημο στην καρδιά της πόλης (Αϊβαλιώτου, 2008). Τα έργα πεζοδρόμησης της δεύτερης αυτής φάσης ολοκληρώθηκαν το 2006 (με την καταλυτική συνεργασία Δήμου Λαρισαίων και Υπ.

Πολιτισμού - Κ.Α.Σ.), διαμορφώνοντας τελικά ένα εκτεταμένο δίκτυο πεζοδρόμων στο ιστορικό κέντρο της πόλης, το οποίο έως και σήμερα αποτελεί τη σημαντικότερη αστική παρέμβαση (Γιοβρή, 2011), τόσο γιατί βελτίωσε αισθητά την ποιότητα ζωής, όσο και γιατί κατάφερε να εντάξει αρμονικά και λειτουργικά στην καθημερινότητα των πολιτών και των επισκεπτών τη σημαντικότερη κτισμένη κληρονομιά της Λάρισας.

4.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ

Το τμήμα του πολιτισμού είναι αρμόδιο για τον πολιτιστικό σχεδιασμό και την οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και δράσεων σε συνεργασία με τα Νομικά Πρόσωπα των δήμων, τα ιδρύματα, τους τοπικούς φορείς, τα μουσεία και τις πινακοθήκες, προκειμένου να παρουσιαστούν συγκεκριμένες προτάσεις και να υλοποιηθούν οι δράσεις. Επίσης, στοχεύει στη δημιουργία ηλεκτρονικού αρχείου έτσι ώστε να υπάρχει μια τράπεζα δεδομένων για την εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία παραγωγής πολιτισμού. Προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να συμβάλει η πολιτιστική προβολή μέσω ψηφιακής και αναλογικής τεχνολογίας. Επίσης, το τμήμα πολιτισμού και επιστημών φροντίζει για την ενημέρωση των ενδιαφερομένων για πρωτοβουλίες, δραστηριότητες, φεστιβάλ και συναυλίες στον Ευρωπαϊκό και Διεθνή χώρο. Τέλος, έχει την ευθύνη για τη λειτουργία των βιβλιοθηκών και του κινηματογράφου, των λεσχών πολιτισμού και των αναψυκτήριων, των θεματικών μουσείων που λειτουργούν σε δημοτικές εγκαταστάσεις, του δημοτικού κουκλοθιάσου και του μουσείου κούκλας.

Το τμήμα χορού φροντίζει για την προώθηση του χορού και την εύρυθμη λειτουργία της Δημοτικής Σχολής Χορού και της Ανώτερης Σχολής Χορού. Σε σχέση με τον εκπαιδευτικό τομέα το τμήμα χορού αποσκοπεί στη διδασκαλία χορού και θεωρητικών μαθημάτων, στην προετοιμασία για παρουσίαση εκδηλώσεων και για προετοιμασία των σπουδαστών προκειμένου να συμμετάσχουν σε πανελλήνιους και διεθνείς διαγωνισμούς και η διοργάνωση σεμιναρίων. Σε σχέση με το διοικητικό – υποστηρικτικό τομέα αποσκοπεί στην προβολή και προώθηση των δράσεων της Σχολής Μπαλέτου και της Ανώτερης Σχολής χορού, τη διοργάνωση εκδηλώσεων, σεμιναρίων και διαγωνισμών, τη γραμματειακή υποστήριξη, τη διεκπεραίωση θεμάτων με το Υπουργείο Πολιτισμού και τη συντήρηση των χώρων όπου λαμβάνουν χώρα οι παραπάνω δράσεις.

Το τμήμα Νεολαίας, δια βίου μάθησης και ισότητας των φύλων μεριμνά μεταξύ άλλων για τη χορήγηση αδειών ίδρυσης και λειτουργίας ιδιωτικών μουσικών ιδρυμάτων και την ίδρυση και λειτουργία βιβλιοθηκών. Το τμήμα αθλητισμού φροντίζει για τη διοργάνωση αθλητικών δραστηριοτήτων, την εύρυθμη λειτουργία των σχολών εκμάθησης αθλημάτων και τη συντήρηση των αθλητικών εγκαταστάσεων. (Δήμος Λαρισαίων, 2010)

Η πολιτιστική πολιτική του δήμου Λάρισας διαμορφώνεται και από το εκάστοτε επιχειρησιακό πρόγραμμα και τις προτεραιότητες και παραμέτρους που αυτό θέτει. Το τελευταίο επιχειρησιακό πρόγραμμα που έχει καταρτιστεί είναι πενταετές για τα έτη 2015-2019, ενώ για την ολοκλήρωσή του απαιτείται η συμμετοχή των πολιτών, των κοινωνικών και οικονομικών φορέων μέσω ερωτηματολογίου, προκειμένου να διαμορφωθούν οι στρατηγικοί στόχοι και οι

προτεραιότητες του επιχειρησιακού σχεδίου.

Το νέο επιχειρησιακό πρόγραμμα στον τομέα του πολιτισμού επισημαίνει τα θετικά στοιχεία, εντοπίζει τις αδυναμίες και τις ελλείψεις και θέτει προτεραιότητες. Πιο συγκεκριμένα, σε σχέση με τις δομές του πολιτισμού επισημαίνεται η εμπειρία των αρμόδιων φορέων στη διοργάνωση των εκδηλώσεων, οι επαρκείς κτιριακές εγκαταστάσεις των Νομικών προσώπων – πολιτιστικών μονάδων και η συγκροτημένη δομή τους. Εντοπίζεται ωστόσο ότι οι δυνατότητες των πολιτιστικών υποδομών της πόλης είναι περιορισμένες, καθώς επίσης ότι εκλείπει ένα βασικό σχέδιο για τη διαχείριση των πολιτιστικών υποδομών, η επαρκής δικτύωση με άλλους εικαστικούς φορείς και ο συνεδριακός εξοπλισμός σε αίθουσες συνάθροισης κοινού και αμφιθέατρα. Ανασταλτικός παράγοντας είναι επίσης και η οικονομική κρίση που μειώνει το διαθέσιμο εισόδημα των πολιτών με αποτέλεσμα να μη συμμετέχουν σε πολιτιστικές δράσεις ή να παρακολουθούν μουσικές σπουδές, ενώ ο περιορισμός κονδυλίων για τον πολιτισμό από το ΕΣΠΑ 2014-2020 και η αδυναμία εξεύρεσης επαρκών πόρων από τον κρατικό προϋπολογισμό αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη και προώθηση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Σε σχέση με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, τους θεσμούς και τις άλλες δράσεις προώθησης του πολιτιστικού προϊόντος στην Ελλάδα και το εξωτερικό επισημαίνεται το ενδιαφέρον των πολιτών, μαθητών και συλλόγων για τις δραστηριότητες των Νομικών προσώπων – πολιτισμικών μονάδων και τις πολιτιστικές δράσεις του δήμου.

Επισημαίνεται επίσης η ανάγκη να διατηρηθούν και να ενισχυθούν οι πολιτιστικές εκδηλώσεις όχι μόνο αυτόνομα, αλλά και σε συνδυασμό με το τουριστικό προϊόν της περιοχής. Γίνεται λόγος για έλλειψη εκδηλώσεων περιφερειακής και εθνικής εμβέλειας, για περιορισμένη προβολή σημαντικών πολιτιστικών δράσεων και περιορισμένη αξιοποίηση της παρουσίας σημαντικών δημιουργών με καταγωγή ή δραστηριότητα στην Λάρισα. Επίσης, ένα σημαντικό πρόβλημα είναι η έλλειψη

εξειδικευμένου προσωπικού σε πολιτισμικές μονάδες όπως η Πινακοθήκη, οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι και η αδυναμία στήριξης πολιτιστικών θεσμών και δομών από το Υπουργείο Πολιτισμού.

Το επιχειρησιακό πρόγραμμα θέτει ως στόχο τη συντήρηση και αναβάθμιση των πολιτισμικών μονάδων, την ολοκλήρωση του Προσκήνιου Πολιτισμού, την αλλαγή χαρακτήρα του φεστιβάλ Πηνειού, το συντονισμό και την κοινή δράση των τοπικών φορέων με τη βοήθεια μόνιμων συνεργασιών, τη στήριξη των τοπικών φορέων και των πολιτιστικών συλλόγων και την προώθηση συνεργασιών με φορείς εθνικού και περιφερειακού επιπέδου.

4.2.1. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Λαρισαίων: Συστάθηκε το 1982 με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας και άρχισε να λειτουργεί το 1983. Αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου που διοικείται από 11μελές συμβούλιο. Σκοπός του οργανισμού αυτού είναι η ανάπτυξη πνευματικών, πολιτιστικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων και η διοργάνωσή τους. Ο Πολιτιστικός οργανισμός λοιπόν είναι υπεύθυνος για τη διοργάνωση εκδηλώσεων όπως τα Αχίλλεια, το Μεσογειακό Φεστιβάλ Νέων Κινηματογραφιστών, το Φεστιβάλ Πηνειού, την Έκθεση Βιβλίου και άλλες εκδηλώσεις, όπως εκθέσεις, διαλέξεις, παρουσιάσεις βιβλίων, ημερίδες και συνέδρια. Επίσης, έχει υπό την εποπτεία του τις λέσχες πολιτισμού, τον κουκλοθίασο «Τιριτόμπα», τη Δημοτική βιβλιοθήκη, τις κινηματογραφικές προβολές και το λογοτεχνικό περιοδικό «Γραφή». (Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λαρισαίων , 2006)

Δημοτική Κοινωφελής Επιχείρηση Λάρισας (ΔΗΚΕΛ): Με βασικό σκοπό την οργάνωση των υπηρεσιών υγείας, πρόνοιας, κοινωνικής πολιτικής, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και την εξασφάλιση των απαραίτητων υποδομών για την υλοποίηση σχετικών προγραμμάτων ο οργανισμός είναι υπεύθυνος για τη λειτουργία των Κέντρων

Δημιουργικής απασχόλησης Παιδιών και την οργάνωση και λειτουργία των παιχνιδότοπων, την καλλιέργεια κοινωνικής αλληλεγγύης, και την υλοποίηση ειδικών προγραμμάτων ευαισθητοποίησης των κατοίκων με στόχο την εξάλειψη των ρατσιστικών αντιλήψεων και των φυλετικών προκαταλήψεων. Επίσης, στις αρμοδιότητες του οργανισμού συμπεριλαμβάνεται και η προστασία και ορθολογική διαχείριση του φυσικού και αστικού περιβάλλοντος και η ευαισθητοποίηση των δημοτών σε αντίστοιχα θέματα και η εκπόνηση και εφαρμογή μελετών και προγραμμάτων που προβάλλουν την αειφόρο και ισόρροπη ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή. Στις αρμοδιότητες της ΔΗΚΕΛ περιέρχονται ακόμη και κάποιες κοινωνικές δραστηριότητες της Δημοτικής Επιχείρησης Τουρισμού Πολιτισμού Λάρισας και της Δημοτικής Κοινωφελούς Επιχείρησης Γιάννουλης και της Δημοτικής Επιχείρησης Ωδείου Δήμου Γιάννουλης. (Δήμος Λαρισαίων, 2010)

Δημοτική Επιχείρηση Τουρισμού Πολιτισμού Λάρισας (ΔΕΤΠΟΛ): Η Δημοτική Επιχείρηση Τουρισμού Πολιτισμού Λάρισας ιδρύθηκε το 1988 και άρχισε να λειτουργεί το 1989. Οι πρώτες αρμοδιότητές της ήταν η λειτουργία του Δημοτικού Ραδιοφώνου και της Δημοτικής Σχολής Μπαλέτου. (Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λαρισαίων, 2006)

Δημοτικός Οργανισμός Πολιτισμού Αθλητισμού και Επιστημών Λάρισας (ΔΟΠΑΕΛ): Στο Δημοτικό Οργανισμό Πολιτισμού Αθλητισμού και Επιστημών Λάρισας ανήκει η Δημοτική Σχολή Μπαλέτου, η Ανώτερη Σχολή Χορού και το Θεσσαλικό Μπαλέτο. (Δήμος Λαρισαίων, 2010)

Λέσχες Πολιτισμού: Λειτουργήσαν για πρώτη φορά το 1983 στις συνοικίες Αλκαζάρ, Ιπποκράτη, Νέας Σμύρνης και Αγίου Γεωργίου, ενώ σιγά σιγά προστέθηκαν και άλλες, καθώς οι κάτοικοι των συνοικιών συμμετείχαν στις δραστηριότητες που πραγματοποιούνταν στις λέσχες αυτές. Οι λέσχες πολιτισμού πραγματοποιούν καλλιτεχνικές δραστηριότητες που στοχεύουν στη δημιουργική έκφραση, στην ψυχαγωγία, τη μόρφωση, την επικοινωνία και την πολύπλευρη καλλιέργεια. Διαθέτουν τμήματα εικαστικών και εφαρμοσμένων τεχνών, παραδοσιακών χορών, μουσικής, λάτιν και ευρωπαϊκών τεχνών. Στα τμήματα αυτά συμμετέχει σημαντικός αριθμός παιδιών, εφήβων και ενηλίκων. (Δήμος Λαρισαίων, 2010)

4.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η πόλη της Λάρισας αποτελεί σημαντικό αστικό κέντρο με ευρύτερη οικονομική ακτινοβολία και πολιτιστική παρουσία η οποία εκφράζεται μέσα από την πληθώρα ενεργών πολιτιστικών υποδομών που η πόλη διαθέτει. Ταυτόχρονα, αποτελεί μια πόλη, αλλά και μια πιο ευρύτερη περιοχή με μεγάλη ιστορία, λόγω της κατοίκησης της επί πολλούς αιώνες.

Γενικότερα η πολιτιστική ζωή της Λάρισας προάγει τις καλές τέχνες σε όλους τους τομείς (ζωγραφική, μουσική, θέατρο, κ.λ.π.), διαπιστώνεται δε μια μακρά παράδοση πολιτιστικών δρώμενων από τον προηγούμενο αιώνα τα οποία συνεχώς ανανεώνονται.

Παρακάτω παρατίθενται τα μνημεία της περιοχής, αρχαιολογικά, οθωμανικά και νεότερα, καθώς επίσης και οι σύγχρονες δομές και υποδομές πολιτισμού της πόλης. Ακόμη, παρουσιάζονται οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή, άλλες εδώ και χρόνια ενώ άλλες στο πιο πρόσφατο παρελθόν.

4.3.1. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Με την με Α.Π. 18742/1272/03 Απόφαση ΥΠ.ΠΟ. (ΦΕΚ 687/Β/3-6-03) όλη σχεδόν η πόλη της Λάρισας, εκτός από ορισμένες περιοχές, έχει κηρυχθεί ως αρχαιολογικός χώρος, καθώς ότι η αρχαία πόλη της Λάρισας βρίσκεται κάτω από τη σημερινή. Ταυτόχρονα όμως, εντός του πολεοδομικού ιστού της πόλης υπάρχει πληθώρα ιστορικών και αρχαιολογικών μνημείων, τα οποία εντοπίζονται κυρίως στο ιστορικό κέντρο της πόλης.

Σχεδόν όλα από τα προαναφερθέντα μνημεία είναι επισκέψιμα, αλλά το σημαντικότερο είναι η αξιοποίηση και επανάχρηση της πλειοψηφίας αυτών καθώς, τα δύο αρχαία θέατρα φιλοξενούν πλέον κατά διαστήματα θεατρικές παραστάσεις, αλλά και τα βυζαντινά μνημεία αξιοποιούνται είτε για χρήσεις πολιτισμού, είτε για αναψυχή. Όσον αφορά τα νεότερα μνημεία, αυτά που βρίσκονται σε καλή κατάσταση ανήκουν κυρίως σε ιδιώτες και φιλοξενούν κυρίως χρήσεις αναψυχής και ορισμένα στεγάζουν υπηρεσίες.

Η δομημένη πολιτιστική κληρονομιά της πόλης, σύμφωνα με τα στοιχεία της ανάλυσης του (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2015-2019, 2015), είναι:

Η Ακρόπολη στο λόφο του Φρουρίου: Ο γνωστός σήμερα ως Λόφος του Φρουρίου Λάρισας αποτέλεσε θέση συνεχούς κατοίκησης από την νεολιθική εποχή (6000 π.Χ.) και διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο σε όλες τις εποχές αφού είναι το μοναδικό ύψωμα που διαθέτει η πόλη της Λάρισας. Εδώ βρισκόταν στην αρχαία περίοδο η Ακρόπολη, σημαντικοί ναοί, καθώς και το αρχαίο θέατρο, που σώζεται μέχρι σήμερα. Στην ίδια θέση βρισκόταν, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, η ακρόπολη και το θρησκευτικό κέντρο της βυζαντινής πόλης. Σε σωστικές ανασκαφές των τελευταίων χρόνων έχουν αποκαλυφθεί μικρά λείψανα της οχύρωσης. Τα σωζόμενα τμήματα βρίσκονται στην οδό Λαπιθών και στην Πλατεία Νέας Αγοράς. Στην σημερινή ονομασία της περιοχής ως Φρούριο συνέβαλε το εντυπωσιακό κτήριο του Μπεζεστενίου, που χρησιμοποιήθηκε μέχρι τα τέλη του 19ου αι. ως οχυρό.

Ο αρχαιολογικός χώρος «Κάστρο Λαρίσης» στο λόφο του Φρουρίου έχει κηρυχτεί ως προέχον βυζαντινό μνημείο και αφορά στα εξής:

Μπεζεστένι (Bedesten, σκεπαστή αγορά): Είναι οθωμανικής περιόδου, κτισμένο τον 15^ο αιώνα και σε χρήση μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα. Είναι το τρίτο οικοδόμημα αυτού του είδους που σώζεται στην Ελλάδα, έχει δε χαρακτηριστεί διατηρητέο με τις πιο πάνω ρυθμίσεις, με δυνατότητα πλήρους αποκατάστασής του. Αποτελούσε το κέντρο της λαρισσαϊκής αγοράς κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας.

Α΄ Αρχαίο Θέατρο: Ελληνιστικής περιόδου το οποίο χρονολογείται από τον 3ο π.Χ. αιώνα στα

χρόνια του βασιλιά της Μακεδονίας «Φιλίππου του Ε΄». Το Θέατρο ήταν κατασκευασμένο από λευκό μάρμαρο και ήταν χωρητικότητας περίπου 12.000 θεατών. Πρόκειται για το μοναδικό θέατρο τέτοιου μεγέθους στον ελλαδικό χώρο που βρίσκεται μέσα στον αστικό ιστό. Αποτελεί το σημαντικότερο δείγμα της πολιτιστικής φυσιγνωμίας της αρχαίας Λάρισας και πιθανολογείται ότι είναι, αν όχι σπουδαιότερο, τουλάχιστον ίσης αξίας με το θέατρο της Επιδαύρου. Μέχρι σήμερα έχει αποκαλυφθεί σημαντικό τμήμα του, ενώ οι εργασίες συνεχίζονται.

Β΄ Αρχαίο Θέατρο: Χρονολογείται από τον 1ο π.Χ. αιώνα και μετά από ανασκαφές εντοπίστηκαν και αποκαλύφθηκαν λείψανα της σκηνής, οι πάροδοι, η ορχήστρα και μέρος του κοίλου. Ο αρχαιολογικός χώρος ορίζεται από τους δρόμους Εργατικής Πρωτομαγιάς, Ταγματάρχου Βελισσαρίου, Παραπήνειου και ανωνύμου πεζοδρόμου. Σήμερα έχει αναστηλωθεί και φιλοξενεί κατά καιρούς παραστάσεις αρχαίου δράματος.

Τουρκικό Λουτρό: Από Φιλελλήνων 19 μέχρι Βενιζέλου 13. Σωζόμενα τμήματα του άλλοτε μεγάλου δίδυμου τουρκικού λουτρού με τους διασωθέντες δυο τρούλους και μορφολογικά στοιχεία στο εσωτερικό των καταστημάτων που στεγάζονται σε αυτό, τα οποία χρονολογούν το κτίσμα στο 18^ο αιώνα.

Τέμενος Μπαϊρακλί Τζαμί: Στη συμβολή των οδών Παπαφλέσσα και Όσσης. Θολωτό κτίσμα χρονολογούμενο στις αρχές του 16ου αιώνα το οποίο βρίσκεται στην οδό Παπαφλέσσα. Είναι το μοναδικό σωζόμενο από τα 40 παλιά τζαμιά της παλαιάς πόλης, πιθανόν όμως το πρώτο που κατασκευάστηκε.

Οθωμανικό Τέμενος: Γενή Τζαμί επί των οδών 31ης Αυγούστου και Αμαλίας το οποίο σώζεται σε καλή κατάσταση. Αποτελεί τετράγωνο κτίσμα του τέλους του 19ου αιώνα με προστώο τοξωτό στεγασμένο με τρεις θόλους. Το κτίριο αυτό μέχρι πρ'οσφατα σχετικά αποτελούσε και το αρχαιολογικό μουσείο της πόλης.

Παλαιές φυλακές: Επί της οδού Ιουστινιανού στον περίβολο του 5ου Γυμνασίου – Λυκείου. Πρόκειται για κεραμοσκεπές κτίσμα του 18ου αιώνα που λειτουργούσε ως πυριτιδαποθήκη. Έχει αποκατασταθεί από την αρχαιολογική υπηρεσία και διαμορφώθηκε δε σε πολιτιστικό κτίριο ως Μουσείο Εθνικής Αντίστασης και χώρος εκδηλώσεων.

Ι.Ν. Μεταμορφώσεως Σωτήρος: Στο χώρο της 1ης Στρατιάς. Πρόκειται για συνεπτυγμένο σταυροειδή εγγεγραμμένο με τρούλο ναό που αναγέρθηκε το 1948 και περατώθηκε το 1952, σύμφωνα με επιγραφή στο δυτικό τοίχο. Ο ναός είναι κατάγραφος με τοιχογραφίες που φιλοτεχνήθηκαν από το Λαρισαίο ζωγράφο και μαθητή του Φώτη Κόντογλου Αγήνορα Αστεριάδη.

Ι. Ναός Αγ. Βησσαρίωνος: Στην Πλατεία Λαού. Πρόκειται για σταυροειδή ναό, εγγεγραμμένο με τρούλο, που ανεγέρθηκε το 1955 και αγιογραφήθηκε από το Λαρισαίο ζωγράφο Αγήνορα Αστεριάδη στο διάστημα 1959-1961.

Συγκρότημα κτιρίων του «Μύλου Παππά»: Το συγκρότημα αποτελεί το σημαντικότερο μνημείο της νεότερης περιόδου της πόλης, που μέχρι τις αρχές του αιώνα λειτουργούσε ως αλευρόμυλος. Έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο από το ΥΠΠΟ και έχει αναστηλωθεί, συντηρηθεί και αποκατασταθεί από το Δήμο, τόσο οι κτιριακές εγκαταστάσεις όσο και ο αύλειος χώρος. Στις περιμετρικές σιταποθήκες λειτουργούν θέατρο, υπαίθριος κινηματογράφος, μπαρ, κουκλοθέατρο (Τιριτόμπα), σχολή χορού και αίθουσα παραστάσεων, καθώς και αίθουσα για τη Φιλαρμονική του Δήμου.

Συγκρότημα κτηρίων Αβερωφείου Σχολής: Το συγκρότημα αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα συγκροτήματος κτηρίων με εκπαιδευτικό χαρακτήρα, με ιδιαίτερα μορφολογικά, αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και ιδιαίτερα στοιχεία που εκφράζουν την αρχιτεκτονική της εποχής.

Παλαιά Σφαγεία: Επί της οδού Αεροδρομίου. Αποτελούν αξιόλογο δείγμα σιδηράς κατασκευής των αρχών του 20ου αιώνα, κατάλληλο για τη μελέτη της αρχιτεκτονικής στον τομέα αυτό. Αναστηλώθηκε και στεγάζονται οι λειτουργίες του Δημοτικού Ραδιοφώνου και του Β' Κ.Ε.Π. του Δήμου Λαρισαίων.

Διατηρητέα Κτήρια:

Επί της οδού Μανωλάκη 11. Από τα ελάχιστα δείγματα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής της πόλης.

Επί των οδών Καραϊσκάκη και Φαρμακίδου. Αντιπροσωπευτικό δείγμα τοπικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 20ου αιώνα.

Κτήριο Α. Μουσών Επί της οδού Παλαιστίνης. Αξιόλογο δείγμα αστικής αρχιτεκτονικής των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα με στοιχεία Art Nouveau και το μοναδικό που σώζεται του αρχιτέκτονα Κολονέλλου.

Ιστορικό Κτήριο Επί της οδού Γ. Σεφέρη. Αποτελεί ένα από τα τελευταία δείγματα της αρχιτεκτονικής των ελληνικών σπιτιών που διατηρούσαν στη Λάρισα οι ευκατάστατοι έμποροι πριν την προσάρτηση (1938). Σήμερα δεν βρίσκεται σε καλή κατάσταση.

Μνημείο του Ιπποκράτη: Απέναντι από το πάρκο του Αλκαζάρ στο δρόμο προς τον Τύρναβο. Εξαιτίας μιας πλημμύρας του Πηνειού, το 1826, αποκαλύφθηκε ο τάφος του Ιπποκράτη (460 – 377 π.Χ.), πατέρα της ιατρικής επιστήμης. Κοντά του στήθηκε κενοτάφιο και μαρμάρινος ανδριάντας το 1978, έργο του Τυρναβίτη γλύπτη Γεωργίου Καλακαλά. Το 1986 ιδρύθηκε Ιατρικό Μουσείο από το Λαρισαίο αρχίατρο Δημήτριο Παλιούρα.

Αρχαιολογικός Χώρος Μαγούλας Σουφλίου: Έχει χαρακτηριστεί ως αρχαιολογικός χώρος

της προϊστορικής εποχής σε απόσταση 3 χλμ. ΒΑ της Λάρισας, στη δεξιά (ανατολική) όχθη του Πηνειού ποταμού.

Εκτός όμως από τα μνημεία που συναντώνται εντός του οικισμού της Λάρισας, υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός μνημείων στις υπόλοιπες περιοχές του Δήμου Λαρισαίων. Πιο

συγκεκριμένα, στην ΔΕ Κοιλάδας υπάρχουν ο αρχαιολογικός χώρος Άτραγα, ευρήματα της Νεολιθικής εποχής και της εποχής του Χαλκού, λείψανα νεολιθικών οικισμών και αρκετές εκκλησίες. Όσον αφορά τη ΔΕ Γιάννουλης, εκεί συναντώνται ο αρχαιολογικός χώρος της Άργισσας, ο αρχαιολογικός χώρος Αράπη Μαγούλας, Τατάρ ή Μύτικας, καθώς και διάφορα νεότερα μνημεία πιο σημαντικό τον Πύργο του Χαρακόπου, που έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέος.

Στον πίνακα που ακολουθεί (Πίνακας 1) παρουσιάζονται τα πολιτιστικά μνημεία του Δήμου καθώς και τα ΦΕΚ κήρυξης τους.

Πίνακας 1: Πολιτιστικά μνημεία Δήμου Λαρισαίων

Δ.Ε/Κ	Μνημείο	ΦΕΚ
Λάρισα	1. Πόλη της Λάρισας	ΦΕΚ 687/Β/3-6-03
Λάρισα	2. Κάστρο Λαρίσης – Τουρκικό Μπεζεστένι	ΦΕΚ 28/Α/26-2-1922 ΦΕΚ 776/Β/26-10-88
Λάρισα	3. Παλαιοχριστιανική τρίκλιτη Βασιλική του Φρουρίου	Φ.Ε.Κ. 285/Β/15-5-1985
Λάρισα	4. Α Αρχαίο Θέατρο	ΦΕΚ 394/Β/11-5-86
Λάρισα	5. Β Αρχαίο Θέατρο	ΦΕΚ 307/Β/178-6-87 ΦΕΚ 394/Β/11-5-86 ΦΕΚ 307/Β/17-6-87
Λάρισα	6. Τουρκικό Λουτρό (Χαμάμ)	ΦΕΚ 796/Β/31-10-86 ΦΕΚ 1160/Β/5-11-98
Λάρισα	7. Τέμενος Μπαϊρακλί Τζαμί	ΦΕΚ 475/Β/24-6-94
Λάρισα	8. Οθωμανικό Τέμενος (Γενή Τζαμί)	ΦΕΚ 539/Β/21-6-95
Λάρισα	9. Παλαιές φυλακές	ΦΕΚ 401/Α/14-10-1937
Λάρισα	10. Αποθήκη Μπουρνόζου	ΦΕΚ 302/Β/20-5-1985
Λάρισα	11. Ι.Ν. Μεταμορφώσεως Σωτήρος	ΦΕΚ 312/Α/16-12-1924
Λάρισα	12. Ι. Ναός Αγ. Βησσαρίωνος	ΦΕΚ 1208/Β/26-11-98
Λάρισα	13. Συγκρότημα κτιρίων «Μύλου Παππά»	ΦΕΚ 505/Β/19-6-1997
Λάρισα	14. Συγκρότημα κτηρίων Αβερωφείου Σχολής	ΦΕΚ 862/Β/16-11-1989
Λάρισα	15. Παλαιά Σφαγεία	ΦΕΚ 182/Β/1993
Λάρισα	16. Τοιχογραφίες Λαϊκού ζωγράφου Μιχαήλ	ΦΕΚ 106/Β/28-2-1991
Λάρισα	17. Παντόφλη	ΦΕΚ 275/Β/20-3-1980
Λάρισα	18. Διατηρητέο Κτήριο	ΦΕΚ 49/Β/10-2-1982
Λάρισα	19. Διατηρητέο Κτήριο	ΦΕΚ 487/Β/28-7-1992
Λάρισα	20. Κτήριο Λ. Μουσών	ΦΕΚ 381/Β/30-6-1983
Λάρισα	21. Ιστορικό Κτήριο	ΦΕΚ 164/Β/13-4-1982
Λάρισα	22. Μνημείο του Ιπποκράτη	
Λάρισα	23. Διατηρητέο κτήριο ΥΠΕΧΩΔΕ	
3 χλμ. ΒΑ της	24. Αρχαιολογικός Χώρος Μαγούλας	ΦΕΚ 248/Β/23-3-1999
Λάρισας	25. Σουφλίου	
Δ.Δ.	26. Ι. Ν. Αγίου Νικολάου	Φ32/59493/1751/29-11-2000 - ΦΕΚ 1535/Β/15-12-2000
Κουτσόχερου	27. Ι. Ν. Αγίου Νικολάου	ΦΕΚ 1039/Β/23-8-2000
Δ.Δ. Φαλάνης	28. Ι. Ν. Αγίου Νικολάου	

Πηγή: (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2015-2019, 2015)

4.3.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Εκτός των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς, η πόλη της Λάρισα διαθέτει ένα μεγάλο αριθμός σύγχρονων πολιτιστικών δομών και υποδομών και συγκεκριμένα μουσεία και εκθέσεις, πνευματικά κέντρα και βιβλιοθήκες, θέατρα και κινηματογράφους και άλλα. Τα περισσότερα από αυτά χωροθετούνται κυρίως εντός του αστικού ιστού της Λάρισας και ιδίως στο ιστορικό της κέντρο.

Οι υποδομές αυτές, εκτός από κινητήριο μηχανισμό παραγωγής τέχνης και πολιτισμού, επιτυγχάνουν ταυτόχρονα να προκαλέσουν το ενδιαφέρον των κατοίκων για την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους καθώς και να αποτελέσουν πυρήνα προσέλκυσης επισκεπτών, συμβάλλοντας έτσι στην πολιτιστική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής και της πόλης.

Συγκεκριμένα, πρόκειται για:

Διαχρονικό Μουσείο: Οι ενέργειες για τη δημιουργία ενός σύγχρονου μεγάλου Μουσείου στη Λάρισα ξεκίνησαν από το 1973. Το 1975 ο Δήμος Λαρισαίων δώρισε στο ΥΠ.ΠΟ. ένα οικόπεδο 10 στρ. για το κτίσιμο Νέου Μουσείου στις νότιες παρυφές της πόλης (Μεζούρλο). Αργότερα δωρήθηκε μεγάλη έκταση που φθάνει συνολικά τα 54 στρ. Το 1985 προκηρύχθηκε πανελλήνιος αρχιτεκτονικός διαγωνισμός και το 1995 θεμελιώθηκε το Διαχρονικό Μουσείο Λάρισας, το οποίο τελικά εγκαινιάστηκε και ξεκίνησε τη λειτουργία του από το Νοέμβριο του 2015.

Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας «ΜΟΥΣΕΙΟ Γ.Ι. ΚΑΤΣΙΓΡΑ»: Η Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας αποτελεί μια εκτός του κέντρου της πόλης, εστία πολιτιστικής δραστηριότητας και παρέχει όλα τα κίνητρα και τις δυνατότητες στους δημότες για ενεργό συμμετοχή στον τομέα των εικαστικών τεχνών. Η Δημοτική Πινακοθήκη στεγάζει όλους τους πίνακες της συλλογής Κατσίγρα και γνωστών Ελλήνων και ξένων ζωγράφων που αποτελείται περίπου από 1.000 πίνακες. Φιλοξενεί περιοδικές εκθέσεις. Σημαντική δραστηριότητα του φορέα αποτελεί το Ελεύθερο εργαστήριο Εικαστικών Τεχνών.

Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο: Το Λαογραφικό – Ιστορικό Μουσείο εγκαινιάστηκε το 1983. Βασικός του στόχος, η παρουσίαση των διαφόρων εκφράσεων του υλικού και του πνευματικού βίου των ανθρώπων της προβιομηχανικής εποχής στην περιοχή και την πόλη της Λάρισας. Παρουσιάζονται τα θέματα: Κτηνοτροφία νομάδων και ημι-νομάδων, καθώς και Ψαράδες του Πηνειού και της Κάρλας, οργανώνονται δε ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές. Το κτίριο του Λαογραφικού Μουσείου βρίσκεται στη συνοικία Χαραυγής, κοντά στο χώρο του Ο.Σ.Ε. Οι συλλογές του Μουσείου αριθμούν περί τα 20.000 αντικείμενα, ο μεγαλύτερος όγκος των οποίων εμπίπτει χρονολογικά στον 19ο αι. και στο πρώτο μισό του 20ου αι., εικονογραφεί δε την πολιτισμική ταυτότητα της Λάρισας και της γύρω περιοχής.

Ιατρικό Μουσείο: Το Ιατρικό Μουσείο, όπως και το μνημείο του πατέρα της Ιατρικής, Ιπποκράτη, βρίσκεται απέναντι από το πάρκο του Αλκαζάρ. Ο Ιπποκράτης, γεννήθηκε στην Κω το 460 π.Χ. και τα τελευταία χρόνια του έζησε στη Λάρισα, όπου θεράπευσε πολλούς και όπου πέθανε το 377 π.Χ. Με μία πλημμύρα το 1826 αποκαλυφθηκε ο τάφος του, στην έξοδο της πόλης στο δρόμο για την (αρχαία) Γυρτώνη. Στήθηκε έτσι κοντά στο σημείο εκείνο κενοτάφιο και μαρμάρινος ανδριάντας, έργο του γλύπτη Γ. Καλακαλά.. Στο κενοτάφιο ιδρύθηκε το 1986 Ιατρικό Μουσείο από τον Λαρισαίο Αρχίατρο Δημήτρη Παλιούρα, που περιλαμβάνει αντίγραφο της μαρμάρινης επιτύμβιας πλάκας από τον τάφο του Ιπποκράτη και διάφορα άλλα. Επίσης, φωτογραφίες και ιατρικά βιβλία.

Μουσείο Εθνικής Αντίστασης: Το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης στεγάζεται στο κτίριο της παλιάς πυριτιδαποθήκης και διατηρεί μόνιμη έκθεση με τίτλο «Η Θεσσαλία Αντιστέκεται 1941-1944». Η έκθεση παρουσιάζει τον τρόπο που οργανώθηκαν οι Θεσσαλοί για να απελευθερώσουν την πατρίδα από τις δυνάμεις του άξονα.

Δημόσια Βιβλιοθήκη: Η βιβλιοθήκη στεγάζεται σε ιδιόκτητο κτήριο επί της οδού 28^{ης} Οκτωβρίου μετά την μετατροπή του παλιού κτηρίου του Γεωργικού Συνεταιρισμού.

Δημοτική Βιβλιοθήκη: Η Δημοτική Βιβλιοθήκη εγκαινιάσθηκε τον Φεβρουάριο του 2005 και λειτουργεί στον 1ο όροφο του Χατζηγιάννειου (οδός Ρούσβελτ 59).

Προσκήνιο Πολιτισμού: Σε κεντρικό σημείο στην συμβολή των οδών Κουμουνδούρου και Ανθίμου Γαζή όπου πρώτα στεγαζόταν οι εγκαταστάσεις της πρώην ΟΥΗΛ ανεγέρθη σύγχρονο κτίριο πολιτισμού με μεγάλη αίθουσα 600 θέσεων μεγάλη και σκηνή θεάτρου με την προοπτική να στεγαστεί εκεί η κεντρική σκηνή του Θεσσαλικού Θεάτρου καθώς και η φιλοξενία σημαντικών πολιτιστικών γεγονότων θεατρικών χορού συναυλιών κλπ. Σήμερα δεν έχει ολοκληρωθεί πλήρως καθώς αναζητούνται ακόμα τρόποι και πόροι χρηματοδότησης του.

Κινηματογράφος – Ραδιόφωνο: Στην πόλη της Λάρισας σήμερα λειτουργεί μόνο ο κινηματογράφος «Βικτώρια» και ο Δημοτικός θερινός κινηματογράφος στο Μύλο. Τέλος, στην πόλη λειτουργούν 8 ραδιοφωνικοί σταθμοί, εκ των οποίων ένας είναι το «Δημοτικό Ραδιόφωνο Λάρισας 93,6».

Θέατρο: Στην πόλη λειτουργούν αρκετές σκηνές, όπως παρουσιάζονται και στον πίνακα 2. Το βασικό χαρακτηριστικό όμως της πόλης είναι το θεσσαλικό θέατρο. Το Θεσσαλικό Θέατρο ιδρύθηκε το 1975 με στόχο «να φέρει σε επαφή τον κάτοικο της

περιφέρειας και των απομακρυσμένων χωριών με τη θεατρική τέχνη». Αποτέλεσε το πρώτο περιφεριακό θέατρο στην Ελλάδα. Τα πρώτα χρόνια επιβίωνε και δρούσε με περιοδείες στα χωριά του θεσσαλικού κάμπου χωρίς καμία επιχορήγηση από το κράτος ή από το Δήμο, κάτι που σταμάτησε από το 1983 και μετά, καθώς το Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο πλέον, άρχισε να χρηματοδοτείται από το Δήμο Λαρισαίων και το Υπουργείο Πολιτισμού. Η μετέπειτα πορεία του ήταν ιδιαίτερος μεγάλη και διαφορετική από τα υπόλοιπα δημοτικά θέατρα καθώς ήταν το πρώτο που λειτουργούσε δύο σκηνές στη Λάρισα και το μοναδικό περιφερειακό θέατρο που συμμετείχε στο φεστιβάλ Επιδαύρου (Θεσσαλικό Θέατρο, 2010).

Πίνακας 2: Πολιτιστικές υποδομές

ΥΠΟΔΟΜΕΣ	ΕΤΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ	ΚΗΡΥΞΗ	ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ
Μουσεία και εκθέσεις			
Διαχρονικό μουσείο	2006		Δημόσιο
Λαογραφικό-Ιστορικό Μουσείο	1974		Δημόσιο
Μουσείο-Μνημείο Ιπποκράτη	1986		Δημοτικό
Μουσείο Στρατιωτικής Κτηνιατρικής Υπηρεσίας	2005		Δημόσιο
Σιδηροδρομικό Μουσείο	2005		Δημόσιο
Μουσείο Εθνικής Αντίστασης	1830	ΦΕΚ 302/Β/20-5-85	Δημοτικό
Μουσείο σιτηρών και αλεύρων Μύλου Παππά	2016	ΦΕΚ 862/Β/16-11-89	Δημοτικό
Μουσείο κούκλας Τριτόμπα	2008	ΦΕΚ 862/Β/16-11-89	Δημοτικό
Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας «ΜΟΥΣΕΙΟ Γ.Ι. ΚΑΤΣΙΠΡΑ»	1995		Δημοτικό
Πνευματικά κέντρα και Βιβλιοθήκες			
Χατζηγιάννειο Κέντρο Δημοτική Βιβλιοθήκη	1982		Δημοτικό
Δημόσια Βιβλιοθήκη	2013		Δημόσιο
Σύγχρονοι Πολυχώροι			
Συγκρότημα Μύλου Παππά	1920	ΦΕΚ 862/Β/16-11-89	Δημοτικό
Παλαιά Σφαγεία	2012	ΦΕΚ 106/Β/28-2-91	Δημοτικό
Κινηματογράφοι και Θέατρα			
Δημοτικό Θεσσαλικό Θέατρο	1983		Δημοτικό
Θέατρο Τεχνών	2001		Ιδιωτικό
Μικρό Θέατρο	2009		Ιδιωτικό
Κηποθέατρο Αλκαζάρ	1960		Δημοτικό
Δημοτικό κουκλοθέατρο	1995	ΦΕΚ 862/Β/16-11-89	Δημοτικό

Προσκήνιο Πολιτισμού ΟΥΗΛ	2012		Δημοτικό
Κινηματογράφος Victoria Cinemas	1967		Ιδιωτικό
Θερινός κινηματογράφος Μύλος	2007		Δημοτικό

Πηγή: ιδία επεξεργασία

4.3.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ - ΦΕΣΤΙΒΑΛ

Ως ένα από τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της χώρας, η Λάρισα παρουσιάζει έντονη πολιτιστική δραστηριότητα ήδη από τον 20ο αιώνα. Ενδεικτικά, οι πρώτοι πανελλήνιοι ιππικοί αγώνες και οι πρώτοι γυμναστικοί και ποδηλατικοί αγώνες καθιερώνονται στην πόλη ήδη από το 1911. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στην πόλη της Λάρισας λαμβάνουν χώρα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, είτε με πρωτοβουλία του Δήμου Λαρισαίων, είτε με πρωτοβουλία κάποιου πολιτιστικού συλλόγου της περιοχής και άλλοτε με ιδιωτική πρωτοβουλία. Οι σημαντικότερες πολιτιστικές εκδηλώσεις του Δήμου Λαρισαίων (θεατρικές παραστάσεις, λογοτεχνικές και μουσικές βραδιές, κινηματογραφικές προβολές, κουκλοθέατρο, εκθέσεις ζωγραφικής και φωτογραφίας, κ.ά.), είναι οι εξής:

Τα Αχιλλεία: πρόκειται για το πιο παλιό φεστιβάλ της πόλης, που διοργανώνεται υπό την αιγίδα του Πολιτιστικού Οργανισμού του Δήμου Λαρισαίων. Ξεκίνησε το 1980 και πραγματοποιείται κάθε χρόνο το Μάιο, προς τιμήν του πολιούχου Αγίου Αχιλλείου, περιλαμβάνοντας θρησκευτικές, πολιτιστικές, αθλητικές, λαογραφικές, και άλλες εκδηλώσεις.

Το Φεστιβάλ Πηνειού ή «Γιορτές Πηνειού»: διοργανώνεται στις όχθες του Πηνειού κάθε Ιούνιο. Ξεκίνησε το 2000 με αφορμή τα έργα ανάπλασης και σύνδεσης του ποταμού με τον ιστό της πόλης. Στην παρόχθια ζώνη, λειτουργούν ενημερωτικά περίπτερα από φορείς και συλλόγους της Λάρισας (και όχι μόνο), ενώ επίσης λαμβάνουν χώρα θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, προβολές ταινιών και ποικίλες άλλες δραστηριότητες.

Το Διεθνές Κινηματογραφικό Φεστιβάλ: Πόλος έλξης για κινηματογραφόφιλους και δημιουργούς από όλη την Ελλάδα. Πραγματοποιείται συνήθως το Φεβρουάριο. Την προσπάθεια συνδράμουν το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, το ΤΕΙ Θεσσαλίας και το Γαλλικό Ινστιτούτο Λάρισας.

Το Μεσογειακό Φεστιβάλ νέων κινηματογραφιστών: απευθύνεται σε νέους κινηματογραφιστές ηλικίας 22 - 29 ετών. Διεξάγεται από το 1993, κάθε χρόνο την άνοιξη και υποστηρίζεται από τον Πολιτιστικό Οργανισμό του Δήμου Λαρισαίων, το Υπουργείο Πολιτισμού, τη Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς και την ΕΡΤ. Το Φεστιβάλ φιλοξενεί ταινίες μικρού μήκους και περιλαμβάνει δύο διαφορετικά διαγωνιστικά τμήματα: το 'Διεθνές' και το 'Μεσογειακό'.

Το Φεστιβάλ Θεάτρου Δρόμου: διοργανώνεται από το 2012 από την Περιφέρεια Θεσσαλίας με τη συνεργασία του Γαλλικού Ινστιτούτου Λάρισας και της πολιτιστικής ομάδας 'Artfools'. Φιλοξενούνται επιτυχημένες παραστάσεις από διάφορα θέατρα της χώρας(υπό τη διεύθυνση του Θεσσαλικού Θεάτρου). Οι 'Θεατρικές Συναντήσεις' πραγματοποιούνται κάθε φθινόπωρο ενώ η 'Θεατρική Άνοιξη' κάθε άνοιξη.

Το Φεστιβάλ Παραστατικών Τεχνών: ξεκίνησε πρώτη φορά το Σεπτέμβριο του 2014 και φιλοξενήθηκε στο Μύλο του Παπά. Η δράση διοργανώθηκε από το Συνεργείο Μουσικού Θεάτρου - Σ.Μου.Θ. υπό την αιγίδα της Αντιδημαρχίας Πολιτισμού και Επιστημών του Δήμου Λαρισαίων και περιλάμβανε τριήμερες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις.

Το Διεθνές Χορωδιακό Φεστιβάλ: πραγματοποιείται κάθε χρόνο τον Οκτώβριο. Διοργανώνεται από το Μουσικό Σύλλογο Λάρισας, με την υποστήριξη της περιφέρειας Λάρισας, του Δήμου Λαρισαίων και των Οργανισμών του. Πρόκειται για έναν καταξιωμένο πολιτιστικό θεσμό, με εθνική αλλά και διεθνή εμβέλεια.

Τα Ιπποκράτεια: γίνονται κάθε δύο χρόνια τον Οκτώβριο και είναι αφιερωμένα στον πατέρα της Ιατρικής, Ιπποκράτη. Διοργανώνονται από τον Πολιτιστικό Οργανισμό του Δήμου Λαρισαίων σε συνεργασία με φορείς της πόλης. Διαρκούν τρεις ημέρες και στο διάστημα αυτό γίνονται επιστημονικές ιατρικές ανακοινώσεις, καθώς και πολιτιστικές εκδηλώσεις (π.χ. επίσκεψη Μουσείου Ιπποκράτη, εκθέσεις ζωγραφικής και βιβλίου, μουσικές εκδηλώσεις κ.ά.)

Η Εβδομάδα Χορού: πραγματοποιείται με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα χορού και διοργανώνεται από την Αντιδημαρχία Πολιτισμού και Επιστημών, στον Μύλο Παππά και σε δρόμους της πόλης.

Το Παραδοσιακό Χωριό: πραγματοποιείται σε ετήσια βάση, στην κεντρική πλατεία της πόλης με στόχο την προβολή των τοπικών παραδοσιακών και χειροποίητων προϊόντων

αλλά και των δράσεων των γυναικείων πολιτιστικών συλλόγων και των αγροτουριστικών συνεταιρισμών της ευρύτερης περιοχής.

Η Έκθεση βιβλίου: πραγματοποιείται κάθε χρόνο στην κεντρική πλατεία της πόλης, λαμβάνει χώρα για μια εβδομάδα τον μήνα Μάιο, σε συνεργασία του Δήμου Λαρισαίων με την Ένωση Βιβλιοπωλών Λάρισας.

Επίσης, καθ' όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού και συγκεκριμένα από τον Ιούνιο μέχρι και τον Σεπτέμβριο πραγματοποιείται πληθώρα παραστάσεων από γνωστούς θιάσους και συναυλιών από γνωστούς συνθέτες τόσο στο κηποθέατρο του Αλκαζάρ, χωρητικότητας 2.500 θέσεων.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως απορρέει από την αξιολόγηση του Δήμου, αναφορικά με τους πολιτιστικούς τομείς, τους φορείς και τις δραστηριότητες αυτών, δίνεται αρχικά η μεγαλύτερη βαρύτητα στην ύπαρξη των μουσείων, του Διαχρονικού, του Λαογραφικού Μουσείου, του Μουσείου Εθνικής Αντίστασης και του Μουσείου Ιπποκράτη, καθώς και τη δημιουργία νέων, ενός Μουσείου Νερού (ΔΕΥΑΛ), του Μουσείου Θεσσαλικού Θεάτρου και του Μουσείου Σίτου. Εντούτοις, εκτός από το Διαχρονικό Μουσείο, το οποίο είναι δημόσιο και όχι δημοτικό, κανένα από τα άλλα μουσεία (συμπεριλαμβανομένου και του Μουσείου Κούκλας (Τιριτόμπα) δε διαθέτει σήμερα εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, ενώ σχεδόν όλα δε διαθέτουν ούτε καταστατικό λειτουργίας και ορισμένη μεθοδολογία διαχείρισης των συλλογών τους.

Αναφορικά με την Πινακοθήκη Κατσίγρα, η οποία διαθέτει εκθεσιακό χώρο, εργαστήρια, αμφιθέατρο, είναι προσβάσιμη από ΑΜΕΑ, οι προβλέψεις γίνονται κυρίως για τη βελτίωση της κτηριακής υποδομής και του υλικοτεχνικού εξοπλισμού.

Όσον αφορά το Δημοτικό Ωδείο Λάρισα, στο οποίο η κτηριακή υποδομή είναι άρτια και ο μουσικός εξοπλισμός επαρκής, το εκπαιδευτικό προσωπικό έχει πολύ καλό επίπεδο σπουδών και εμπειρία διδασκαλίας, τα μουσικά του σύνολα είναι διεθνώς αναγνωρισμένα, με αποτέλεσμα στο στρατηγικό πλάνο να προβλέπονται η λειτουργική αναβάθμιση και η ακουστική μελέτη. Αξιοπρόσεκτο είναι πως το ΔΩΛ είναι ο μόνος φορέας, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως οικονομικά υγιής.

Σε σχέση με το Θέατρο του Μύλου, του οποίου η καλλιτεχνική αξία των κουστουμιών, σκηνικών και ειδών φροντιστηρίου θεωρείται σημαντική, όπως και η ίδια η ιστορική παρουσία του ΔΗΠΕΘΕ, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται, εκτός από τη δημιουργία μουσείου, και στην ίδρυση ενός Κέντρου Θεάτρου και Δραματικής σχολής. Επιπλέον, γίνεται πρόβλεψη για την ολοκλήρωση του Θεάτρου ΟΥΗΛ και της λειτουργικής αναβάθμισης του Κηποθέατρου, μέσω της κατασκευής παρασκηνίων, καμαρινιών, χώρων υγιεινής και υποδοχής, καθώς επίσης και της προμήθειας εξοπλισμού.

Σε σχέση με τα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους, η βαρύτητα τις τελευταίες δεκαετίες δίνεται κυρίως στην αποπεράτωση του Αρχαίου Θεάτρου, προκειμένου να καταστεί επισκέψιμο, αλλά και την απελευθέρωση και αποκατάσταση του περιβάλλοντα χώρου. Η διερεύνηση της δυνατότητας ίδρυσης ενός Δημοτικού

Ιδρύματος Αρχαίου Θεάτρου και η εξασφάλιση χρηματοδότησης συνέχισης των εργασιών στο Αρχαίο Θέατρο είναι το κυριότερο μέλημα των τοπικών αρχών για περίπου τριάντα χρόνια, θεωρώντας πως το ρωμαϊκό θέατρο μπορεί να αναδείξει την πολιτιστική ταυτότητα της Λάρισας και να λειτουργήσει ως το βασικό της τοπόσημο. Βέβαια την ίδια τύχη δε φαίνεται να έχουν μνημεία άλλων ιστορικών περιόδων. Παρόλο που η ανάδειξη του βυζαντινού ναού του Αγίου Αχιλλείου, επίσης έγινε προτεραιότητα της προηγούμενης περιόδου, με μικρότερη βέβαια έμφαση της αξία του, τα ισλαμικά μνημεία βρίσκονται στη χειρότερη μοίρα όλων. Η παράλειψη της ανάδειξη της αγοράς «Μπεζεστένι» στην πρόσφατα αναπλασμένη περιοχή, η λειτουργία του χαμάμ ως χώρου εστίασης και η μετατροπή του Γενί Τζαμιού σε γραφεία Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης, δείχνουν καθαρά τον τρόπο που η κοινωνία της Λάρισας θέλει να θυμάται το παρελθόν της και πώς οι τοπικές αρχές υποστηρίζουν την μνήμη αυτή. Επιπλέον στο στρατηγικό σχέδιο που δημιουργήθηκε για την περίοδο 2015-2019, επισημάνθηκε ως απειλή ο περιορισμός της χρήσης των αρχαιολογικών χώρων.

Από την άλλη πλευρά, στον τομέα που αφορά τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, τους θεσμούς και τις δράσεις προώθησης του πολιτιστικού προϊόντος στην Ελλάδα και διεθνώς, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Η διεκδίκηση του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας αποτέλεσε κύριο μέλημα, στο πλαίσιο δημιουργίας σημαντικών δράσεων υπερτοπικής εμβέλειας. Επίσης, τονίστηκε η ανάγκη για αλλαγή χαρακτήρα του φεστιβάλ Πηνειού, όπως επίσης και έγινε απόλυτα σαφές και με έμπρακτο τρόπο ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση στηρίζει τους τοπικούς φορείς και τους πολιτιστικούς συλλόγους.

Ο Δήμος Λαρισαίων, όπως απορρέει από την ανάλυση του σχεδιασμού της πολιτιστικής πολιτικής του και της υλοποίησης των δράσεων, φαίνεται πως αντιλαμβάνεται την ανάπτυξη ως μέσο πολιτισμού και όχι τον πολιτισμό ως μέσο ανάπτυξης (Isar, 2017). Αυτό το φαινόμενο προφανώς δεν εμφανίζεται μόνο στη Λάρισα αλλά παρατηρείται σχεδόν σε όλες τις πόλεις της ελληνικής περιφέρειας. Τα χρήματα για την βιωσιμότητα των περισσότερων δημοτικών πολιτιστικών φορέων εξαρτώνται κυρίως από κονδύλια που απορροφούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ οι περισσότεροι οργανισμοί δε φαίνεται να έχουν καταστρώσει στρατηγικά πλάνα για τη λειτουργία τους. Ένα παράδειγμα προβληματικής λειτουργίας -και τελικά διάλυσης- ήταν το Εικαστικό Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης, το οποία σταμάτησε να υφίσταται το 2007.

Οι περιορισμένες δυνατότητες πολιτιστικών υποδομών της πόλης, η έλλειψη βασικού σχεδίου διαχείρισης και λειτουργίας των πολιτιστικών υποδομών και ιδίως των πολυάριθμων μουσείων, η ανεπαρκής δικτύωση με άλλους πολιτιστικούς φορείς και η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού είναι από τα βασικά χαρακτηριστικά του πολιτιστικού τοπίου. Επιπλέον, οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι, η αδυναμία στήριξης πολιτιστικών θεσμών και δομών από το Υπουργείο Πολιτισμού και η μείωση του κοινού φανερώνουν πως είτε οι ως τώρα υπεύθυνοι των ΟΤΑ δε λειτούργησαν ή λειτουργούν αποτελεσματικά είτε η κοινωνία της Λάρισας χρειάζεται να επαναπροσδιορίσει τη σχέση της με τον πολιτισμό.

Βιβλιογραφία

- Adorno, T. & Horkheimer, M., 1996. *Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού*. Αθήνα: ΝΗΣΟΣ.
- Amin, A. & Graham, S., 1997. The Ordinary City. *Transactions of the Institute of British Geographers*, December, p. 411–429.
- Bianchini, F. & Parkinson, M., 1994. *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*. Manchester: Manchester University Press.
- Bodirsky, K., 2011. Culture for competitiveness: valuing diversity in EU Europe and the 'creative city' of Berlin, *International Journal of Cultural Policy*. *International Journal of Cultural Policy*, 20 July, pp. 455-473.
- Bourdieu, P., 2002. *Η διάκριση – Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*. 1^η Έκδοση επιμ. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗΣ.
- Braudel, F., 2005. *Η Μεσόγειος και ο Μεσογειακός Κόσμος την Εποχή του Φιλίππου Β' της Ισπανίας*. 1^η Έκδοση επιμ. Αθήνα: MIET (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).
- Cuche, D., 2001. *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*. 1^η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Deetz, J., 1996. *In Small Things Forgotten: The Archaeology of Early American Life*. Expanded and revised edition επιμ. New York: Anchor, Doubleday.
- Durantaye, M.-d.-I., 2002. Municipal Cultural Policies in Quebec. *Canadian Journal of Communication*, pp. 305-313.
- Ebert, R., 2005. Welche Rolle kann Kultur heute in der Regionalentwicklung spielen?. *LEADERforum* (3), March, pp. 23-26.
- Featherstone, M., 1991. *Consumer Culture and Postmodernism*. 1st Edition επιμ. London: SAGE Publications Ltd.
- Grefe, X., Pflieger, S. & Noya, A., 2005. *Culture and Local Development*. Paris: OECD.
- Harvey, D., 1989. *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell.
- Hesmondhalgh, D. & Andy, P., 2005. Cultural industries and cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, pp. 1-13.
- Holden, J., 2008. *Democratic Culture: Opening up the arts to everyone*. 1^η Έκδοση επιμ. London: Demos.
- Howkins, J., 2001. *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. London: Penguin.
- Isar, Y.-R., 2017. 'Culture', 'sustainable development' and cultural policy: a contrarian view. *International Journal of Cultural Policy*, 23:2, 28 February, pp. 148-158.

- Kotler, P., 1999. *Kotler on Marketing: How to Create, Win, and Dominate Markets*. New York: Free Press.
- Landry, C., 2008. *Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. 2nd Edition επιμ. London: Earthscan Publications.
- Madden, C., 2005. Cross- country Comparisons of Cultural Statistics: Issues and Good Practice. *Cultural Trends*, 14 (4), April, pp. 299-316.
- Magosse, R., 2005. *City Imaging from below: Branding Brussels as the capital of Europe?*. Gothenburg, Chalmers University of Technology.
- Mommaas, H., 2004. Cultural Clusters and the Post-industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy. *Urban Studies*; 41(3), 1 March, pp. 507-532.
- O'Connor, J. & Wynne, D., 1996. Left loafing: cultural consumption and production in the postmodern city. Στο: J. O'Connor & D. Wynne, επιμ. *From the Margins to the Centre - Cultural Production and Consumption in the Post-Industrial City*. New York: Ashgate Publishing, pp. 49-90.
- Pratt, A., 2004. Creative Clusters: Towards the governance of the creative industries production system?. *Media International Australia* (112), 21 June, pp. 50-66.
- Raffaelli, R., 2017. *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuid=FTU_1.2.2.html
[Πρόσβαση 5 Αύγουστος 2017].
- Sassen, S., 1991. *The Global City: New York, London, Tokyo*. 1st Edition επιμ. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S., 1994. *Cities in the World Economy*. 1st Edition επιμ. California: Pine Forge Press.
- Schulze, G., 1992. *Die Erlebnisgesellschaft - Kulturosoziologie der Gegenwart*. Frankfurt: Campus.
- Scott, A., 2004. Contestation in Global Context, Cultural-Products Industries and Urban Economic Development: Prospects for Growth and Market. *UR-BAN AFFAIRS REVIEW*, Vol. 39, No. 4, , March, pp. 461-490.
- Sepe, M., 2013. Urban history and cultural resources in urban regeneration: a case of creative waterfront renewal. *Planning Perspectives*, 20 March, pp. 595-613.
- Throsby, D., 2001. *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNESCO, 2001. *About the Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/>
[Πρόσβαση 4 September 2017].

- Verwijnen, J. & Lehtovuori, P., 1999. *Creative Cities: Cultural Industries, Urban Development and the Information Society*. Helsinki, University of Art and Design Helsinki.
- Wiesand, A., 2002. Comparative Cultural Policy Research in Europe: a Change of Paradigm». *Canadian Journal of Communication*, 27 (2), 5 April, pp. 305-313.
- Williams, R., 1988. *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. London: Fontana.
- Williams, R., 1994. *Κουλτούρα και Ιστορία*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Γνώση.
- Wise, P., 2002. Cultural policy and multiplicities. *International Journal of Cultural Policy*, 17 September, pp. 221-231.
- Wright, S., 2004. Η πολιτικοποίηση της κουλτούρας. Στο: Χ. Δερμεντζόπουλος & Μ. Σπυριδάκης, επιμ. *Ανθρωπολογία, Κουλτούρα και Πολιτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο, pp. 73-110.
- Yúdice, G., 2003. *The Expediency of Culture. Uses of Culture in the Global Era*. Durham: Duke University Press.
- Αβραμέα, 1974. *Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204. Συμβολή εις την ιστορικήν Γεωγραφίαν, Διδακτορική Διατριβή*. Αθήνα: Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Αϊβαλιώτου, 2008. *Πολεοδομική Ανασυγκρότηση του ιστορικού κέντρου, Λάρισα 8000 χρόνια Νεότητας*. Λάρισα: Συλλογικό Έργο Δήμου Λαρισαίων .
- Άντερσον, Μ., 1997. *Φαντασιακές κοινότητες - Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Βαρτζιώτη, Ό., 2005. Η λέξη “πολιτισμός” και η σημασία της. *Ελληνικά*, 55(2), pp. 261-273.
- Γαλλής, 1973. *Ανασκαφές στη Θεσσαλία: Πρόσφατα αποκείμενα του μουσείου Λάρισας*. Λάρισα: Λαρισαϊκά Γράμματα.
- Γεωργιτσογιάννη, Ε., 2011. *Εισαγωγή στην Ιστορία του Πολιτισμού*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Διάδραση.
- Γιοβρή, 2011. *Αναγκαιότητα Διασφάλισης, Σχεδιασμός και Δικτύωση Αστικών Υπαίθριων Χώρων στην Πόλη της Λάρισας σύμφωνα με τις Αρχές του Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού, Διπλωματική Εργασία*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Γκλεγκλέ, 2006.). *1ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας & Πολιτισμού της Θεσσαλίας (9 -11 Νοεμβρίου 2006, Θεσσαλία, Ελλάδα), Τόμος II*. σ.λ.:Αλέξανδρος ΕΠΕ.
- Γοσποδίνη, Ά. & Μπεριάτος, Η., 2006. *Τα νέα αστικά τοπία, και η ελληνική πόλη*. Αθήνα: ΕΕΤΑΑ.
- Δέφνερ, Α.-Μ. & Καραχάλης, Ν., 2012. *Marketing και Branding τόπου*. 1η Έκδοση επιμ. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

- Δήμος Λαρισαίων, 2010. *Δήμος Λαρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?pid=2&sub=7&sc=4>
[Πρόσβαση 03 09 2017].
- Δήμος Λαρισαίων, 2010. *Δήμος Λαρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?pid=2&cat=&sub=5&itm=8993>
[Πρόσβαση 06 09 2017].
- Δήμος Λαρισαίων, 2010. *Δήμος Λαρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?pid=3&sub=1>
[Πρόσβαση 03 09 2017].
- Δήμος Λαρισαίων, 2010. *Δήμος Λαρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?pid=3&sub=1&sc=2>
[Πρόσβαση 03 09 2017].
- Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2015-2019, 2015. *Δήμος Λάρισας*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?cat=178&itm=10237>
[Πρόσβαση 10 09 2017].
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2006. *Financing the Arts and Culture in the European Union*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.europarl.europa.eu/activities/expert/eStudies.do?language=EN>
[Πρόσβαση 5 Σεπτέμβριος 2017].
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 1997. *Νόμος 2539/1997 - ΦΕΚ 244/Α/4-12-1997, Συγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.e-nomothesia.gr/autodioikese-demoi/n-2539-1997.html>
[Πρόσβαση 26 Αύγουστος 2018].
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2006. *ΝΟΜΟΣ ΥΠ'ΑΡΙΘ. 3463, Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.epdm.gr/Uploads/Files/files_for_content/KodikasDimon.pdf
[Πρόσβαση 25 Αύγουστος 2018].
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2007. *Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.eetaa.gr/apps/kodikas/nm_ptext.jsp?nkey=1&akey=1
[Πρόσβαση 7 Αύγουστος 2017].
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2010. *ΝΟΜΟΣ ΥΠ'ΑΡΙΘ. 3852, Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/nomos_kallikrati_9_6_2010.pdf
[Πρόσβαση 20 Αύγουστος 2017].

Ζορμπά, Μ., 2014. *Πολιτική του Πολιτισμού - Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα*. Πατάκη: σ.η.

Θεσσαλικό Θέατρο, 2010. *Θεσσαλικό Θέατρο*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.thessaliko-theatre.gr/default.asp?contentID=5>
[Πρόσβαση 08 09 2017].

Καστοριάδης, Κ., 1999. *Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας*. Αθήνα: Κέδρος - Ράππα.

Κόνσολα, Ν., 2006. *Πολιτιστική ανάπτυξη και πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κουτσιαουτούλη, 2008. *Μεσαίου μεγέθους Ελληνικές πόλεις, Προαστιοποίηση και Διάχυτη Οικιστική Ανάπτυξη: Η περίπτωση της Λάρισας, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία*. Βόλος: Τμήμα ΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Λαμπρινουδάκης, Β., 2014. *Το Βήμα Online*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=631168>
[Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2017].

Μπαμπούνης, Χ., 2007. *Τοπική αυτοδιοίκηση και ελλαδικός χώρος*. 1η Έκδοση επιμ. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Μπιανκίνι, Φ. & Πάρκινσον, Μ., 1994. *Πολιτιστική πολιτική και αναζωογόνηση των πόλεων, Η εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης*. Αθήνα: ΕΕΤΑΑ.

Μπιτσάνη, Ε., 2004. *Πολιτισμική Διαχείριση και Περιφερειακή Ανάπτυξη - Σχεδιασμός Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Διόνικος.

Μπούνια, Α., 2005. Τα μουσεία ως πολιτιστικές βιομηχανίες : θέματα και προβληματισμοί - μια προκαταρκτική συζήτηση. Στο: Ν. Βερνίκος, και συν. επιμ. *Πολιτιστικές Βιομηχανίες - Διαδικασίες, Υπηρεσίες, Αγαθά*. Αθήνα: Κριτική, pp. 39-58.

Ουσκατέσκου, Χ., 1986. *Συνοπτική Θεωρία και Ιστορία του Πολιτισμού*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Γρηγόρη.

Παλιούγκας, 1996. *Η Λάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881), τόμος 1ος*. Λάρισα: Μάτι.

Πασχαλίδης, Γ. & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, Α., 2002. *Οι διαστάσεις των πολιτιστικών φαινομένων, τόμος Α΄, Εισαγωγή στον Πολιτισμό*. 1η Έκδοση επιμ. Πάτρα: ΕΑΠ.

Πούλιος, Ι. και συν., 2015. *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*. Αθήνα: Κάλλιπος.

Ρόζελαντ, Μ., 1976. *Φιλοσοφικό Λεξικό*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Γνώσεις.

Ψαρρού, Μ., 2010. *City Branding*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.citybranding.gr/2010/12/blog-post_17.html
[Πρόσβαση 10 Σεπτέμβριος 2017].

Ψαρρού, Μ. & Αγγελέτου, Κ., 2015. *Ο πολιτιστικός προγραμματισμός στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγραμματισμού των Δήμων στην τρέχουσα συγκυρία*. Θεσσαλονίκη, Κέντρο Διάδοσης Ερευνητικών Αποτελεσμάτων.

Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λάρισαίων , 2006. *Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λάρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://culture.larissadimos.gr/article.php?article_id=11&topic_id=63&level=&belongs=13&area_id=1&lang=gr
[Πρόσβαση 03 09 2017].

Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λάρισαίων, 2006. *Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λάρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://culture.larissadimos.gr/article.php?article_id=183&topic_id=64&level=&belongs=13&area_id=1&lang=gr
[Πρόσβαση 03 09 2017].

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adorno, T. & Horkheimer, M., 1996. *Η Διαλεκτική του Διαφωτισμού*. Αθήνα: ΝΗΣΟΣ.
- Amin, A. & Graham, S., 1997. The Ordinary City. *Transactions of the Institute of British Geographers*, December, p. 411–429.
- Bianchini, F. & Parkinson, M., 1994. *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*. Manchester: Manchester University Press.
- Bodirsky, K., 2011. Culture for competitiveness: valuing diversity in EU Europe and the 'creative city' of Berlin, *International Journal of Cultural Policy*. *International Journal of Cultural Policy*, 20 July, pp. 455-473.
- Bourdieu, P., 2002. *Η διάκριση – Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*. 1 Έκδοση επιμ. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗΣ.
- Braudel, F., 2005. *Η Μεσόγειος και ο Μεσογειακός Κόσμος την Εποχή του Φιλίππου Β΄ της Ισπανίας*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: ΜΙΕΤ (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).
- Cuche, D., 2001. *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Deetz, J., 1996. *In Small Things Forgotten: The Archaeology of Early American Life*. Expanded and revised edition επιμ. New York: Anchor, Doubleday.
- Durantaye, M.-d.-I., 2002. Municipal Cultural Policies in Quebec. *Canadian Journal of Communication*, pp. 305-313.
- Ebert, R., 2005. Welche Rolle kann Kultur heute in der Regionalentwicklung spielen?. *LEADERforum* (3), March, pp. 23-26.
- Featherstone, M., 1991. *Consumer Culture and Postmodernism*. 1st Edition επιμ. London: SAGE Publications Ltd.
- Grefe, X., Pflieger, S. & Noya, A., 2005. *Culture and Local Development*. Paris: OECD.
- Harvey, D., 1989. *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell.
- Hesmondhalgh, D. & Andy, P., 2005. Cultural industries and cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, pp. 1-13.
- Holden, J., 2008. *Democratic Culture: Opening up the arts to everyone*. 1η Έκδοση επιμ. London: Demos.
- Howkins, J., 2001. *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. London: Penguin.

- Isar, Y.-R., 2017. 'Culture', 'sustainable development' and cultural policy: a contrarian view. *International Journal of Cultural Policy*, 23:2, 28 February, pp. 148-158.
- Kotler, P., 1999. *Kotler on Marketing: How to Create, Win, and Dominate Markets*. New York: Free Press.
- Landry, C., 2008. *Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. 2nd Edition επιμ. London: Earthscan Publications.
- Madden, C., 2005. Cross- country Comparisons of Cultural Statistics: Issues and Good Practice. *Cultural Trends*, 14 (4), April, pp. 299-316.
- Magosse, R., 2005. *City Imaging from below: Branding Brussels as the capital of Europe?*. Gothenburg, Chalmers University of Technology.
- Mommaas, H., 2004. Cultural Clusters and the Post-industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy. *Urban Studies*; 41(3), 1 March, pp. 507-532.
- O'Connor, J. & Wynne, D., 1996. Left loafing: cultural consumption and production in the postmodern city. Στο: J. O'Connor & D. Wynne, επιμ. *From the Margins to the Centre - Cultural Production and Consumption in the Post-Industrial City*. New York: Ashgate Publishing, pp. 49-90.
- Pratt, A., 2004. Creative Clusters: Towards the governance of the creative industries production system?. *Media International Australia* (112), 21 June, pp. 50-66.
- Raffaelli, R., 2017. *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuid=FTU_1.2.2.html
[Πρόσβαση 5 Αύγουστος 2017].
- Sassen, S., 1991. *The Global City: New York, London, Tokyo*. 1st Edition επιμ. Princeton: Princeton University Press.
- Sassen, S., 1994. *Cities in the World Economy*. 1st Edition επιμ. California: Pine Forge Press.
- Schulze, G., 1992. *Die Erlebnisgesellschaft - Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt: Campus.
- Scott, A., 2004. Contestation in Global Context, Cultural-Products Industries and Urban Economic Development: Prospects for Growth and Market. *UR-BAN AFFAIRS REVIEW*, Vol. 39, No. 4, , March, pp. 461-490.
- Sepe, M., 2013. Urban history and cultural resources in urban regeneration: a case of creative waterfront renewal. *Planning Perspectives*, 20 March, pp. 595-613.
- Throsby, D., 2001. *Economics and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNESCO, 2001. *About the Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage/2001-convention/>
[Πρόσβαση 4 September 2017].

Verwijnen, J. & Lehtovuori, P., 1999. *Creative Cities: Cultural Industries, Urban Development and the Information Society*. Helsinki, University of Art and Design Helsinki.

Wiesand, A., 2002. Comparative Cultural Policy Research in Europe: a Change of Paradigm». *Canadian Journal of Communication*, 27 (2), 5 April, pp. 305-313.

Williams, R., 1988. *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. London: Fontana.

Williams, R., 1994. *Κουλτούρα και Ιστορία*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Γνώση.

Wise, P., 2002. Cultural policy and multiplicities. *International Journal of Cultural Policy*, 17 September, pp. 221-231.

Wright, S., 2004. Η πολιτικοποίηση της κουλτούρας. Στο: Χ. Δερμεντζόπουλος & Μ. Σπυριδάκης, επιμ. *Ανθρωπολογία, Κουλτούρα και Πολιτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο, pp. 73-110.

Yúdice, G., 2003. *The Expediency of Culture. Uses of Culture in the Global Era*. Durham: Duke University Press.

Αβραμέα, 1974. *Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204. Συμβολή εις την ιστορικήν Γεωγραφίαν, Διδακτορική Διατριβή*. Αθήνα: Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Αϊβαλιώτου, 2008. *Πολεοδομική Ανασυγκρότηση του ιστορικού κέντρου, Λάρισα 8000χρόνια Νεότητας*. Λάρισα: Συλλογικό Έργο Δήμου Λαρισαίων .

Άντερσον, Μ., 1997. *Φαντασιακές κοινότητες - Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*. Αθήνα: Νεφέλη.

Βαρτζιώτη, Ό., 2005. Η λέξη “πολιτισμός” και η σημασία της. *Ελληνικά*, 55(2), pp. 261-273.

Γαλλής, 1973. *Ανασκαφές στη Θεσσαλία: Πρόσφατα αποκ'τηματα του μουσείου Λάρισας*. Λάρισα: Λαρισαϊκά Γράμματα.

Γεωργιτσογιάννη, Ε., 2011. *Εισαγωγή στην Ιστορία του Πολιτισμού*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Διάδραση.

Γιοβρή, 2011. *Αναγκαιότητα Διασφάλισης, Σχεδιασμός και Δικτύωση Αστικών Υπαίθριων Χώρων στην Πόλη της Λάρισας σύμφωνα με τις Αρχές του Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού, Διπλωματική Εργασία*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Γκλεγκλέ, 2006.). *1ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας & Πολιτισμού της Θεσσαλίας (9 -11 Νοεμβρίου 2006, Θεσσαλία, Ελλάδα)*, Τόμος II. σ.λ.:Αλέξανδρος ΕΠΕ.

Γοσποδίνη, Ά. & Μπεριάτος, Η., 2006. *Τα νέα αστικά τοπία, και η ελληνική πόλη*. Αθήνα: ΕΕΤΑΑ.

Δέφνερ, Α.-Μ. & Καραχάλης, Ν., 2012. *Marketing και Branding* τόπου. 1η Έκδοση επιμ. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Δήμος Λαρισαίων, 2010. *Δήμος Λαρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?pid=2&sub=7&sc=4>
[Πρόσβαση 03 09 2017].

Δήμος Λαρισαίων, 2010. *Δήμος Λαρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?pid=2&cat=&sub=5&itm=8993>
[Πρόσβαση 06 09 2017].

Δήμος Λαρισαίων, 2010. *Δήμος Λαρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?pid=3&sub=1>
[Πρόσβαση 03 09 2017].

Δήμος Λαρισαίων, 2010. *Δήμος Λαρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?pid=3&sub=1&sc=2>
[Πρόσβαση 03 09 2017].

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2015-2019, 2015. *Δήμος Λάρισας*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.larissa-dimos.gr/new/index.asp?cat=178&itm=10237>
[Πρόσβαση 10 09 2017].

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2006. *Financing the Arts and Culture in the European Union*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.europarl.europa.eu/activities/expert/eStudies.do?language=EN>
[Πρόσβαση 5 Σεπτέμβριος 2017].

Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 1997. *Νόμος 2539/1997 - ΦΕΚ 244/Α/4-12-1997, Συγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.e-nomothesia.gr/autodioikese-demoi/n-2539-1997.html>
[Πρόσβαση 26 Αύγουστος 2018].

Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2006. *ΝΟΜΟΣ ΥΠ'ΑΡΙΘ. 3463, Κύρωση του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.epdm.gr/Uploads/Files/files_for_content/KodikasDimon.pdf
[Πρόσβαση 25 Αύγουστος 2018].

Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2007. *Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.eetaa.gr/apps/kodikas/nm_ptext.jsp?nkey=1&akey=1
[Πρόσβαση 7 Αύγουστος 2017].

Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2010. *ΝΟΜΟΣ ΥΠ'ΑΡΙΘ. 3852, Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e->

[eca84e2ec9b9/nomos_kallikrati_9_6_2010.pdf](#)

[Πρόσβαση 20 Αύγουστος 2017].

Ζορμπά, Μ., 2014. *Πολιτική του Πολιτισμού - Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα*. Πατάκη: σ.η.

Θεσσαλικό Θέατρο, 2010. *Θεσσαλικό Θέατρο*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.thessaliko-theatre.gr/default.asp?contentID=5>

[Πρόσβαση 08 09 2017].

Καστοριάδης, Κ., 1999. *Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας*. Αθήνα: Κέδρος - Ράππα.

Κόνσολα, Ν., 2006. *Πολιτιστική ανάπτυξη και πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Κουτσιαουτούλη, 2008. *Μεσαίου μεγέθους Ελληνικές πόλεις, Προαστισποίηση και Διάχυτη Οικιστική Ανάπτυξη: Η περίπτωση της Λάρισας, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία*. Βόλος: Τμήμα ΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Λαμπρινουδάκης, Β., 2014. *Το Βήμα Online*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=631168>

[Πρόσβαση 2 Σεπτέμβριος 2017].

Μπαμπούνης, Χ., 2007. *Τοπική αυτοδιοίκηση και ελλαδικός χώρος*. 1η Έκδοση επιμ.

Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Μπιανκίνι, Φ. & Πάρκινσον, Μ., 1994. *Πολιτιστική πολιτική και αναζωογόνηση των πόλεων, Η εμπειρία της Δυτικής Ευρώπης*. Αθήνα: ΕΕΤΑΑ.

Μπιτσάνη, Ε., 2004. *Πολιτισμική Διαχείριση και Περιφερειακή Ανάπτυξη - Σχεδιασμός Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Διόνικος.

Μπούνια, Α., 2005. Τα μουσεία ως πολιτιστικές βιομηχανίες : θέματα και προβληματισμοί - μια προκαταρκτική συζήτηση. Στο: Ν. Βερνίκος, και συν. επιμ. *Πολιτιστικές Βιομηχανίες - Διαδικασίες, Υπηρεσίες, Αγαθά*. Αθήνα: Κριτική, pp. 39-58.

Ουσκατέσκου, Χ., 1986. *Συνοπτική Θεωρία και Ιστορία του Πολιτισμού*. 1η Έκδοση επιμ.

Αθήνα: Γρηγόρη.

Παλιούγκας, 1996. *Η Λάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881), τόμος 1ος*. Λάρισα: Μάτι.

Πασχαλίδης, Γ. & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, Α., 2002. *Οι διαστάσεις των πολιτιστικών φαινομένων, τόμος Α΄, Εισαγωγή στον Πολιτισμό*. 1η Έκδοση επιμ. Πάτρα: ΕΑΠ.

Πούλιος, Ι. και συν., 2015. *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*. Αθήνα: Κάλλιπος.

Ρόζελαντ, Μ., 1976. *Φιλοσοφικό Λεξικό*. 1η Έκδοση επιμ. Αθήνα: Γνώσεις.

Ψαρρού, Μ., 2010. *City Branding*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: http://www.citybranding.gr/2010/12/blog-post_17.html

[Πρόσβαση 10 Σεπτέμβριος 2017].

Ψαρρού, Μ. & Αγγελέτου, Κ., 2015. *Ο πολιτιστικός προγραμματισμός στο πλαίσιο του επιχειρησιακού προγραμματισμού των Δήμων στην τρέχουσα συγκυρία*. Θεσσαλονίκη, Κέντρο Διάδοσης Ερευνητικών Αποτελεσμάτων.

Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λάρισαίων , 2006. *Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λάρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://culture.larissadimos.gr/article.php?article_id=11&topic_id=63&level=&belongs=13&area_id=1&lang=gr
[Πρόσβαση 03 09 2017].

Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λάρισαίων, 2006. *Ψηφιακή πολιτιστική πύλη Δήμου Λάρισαίων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://culture.larissadimos.gr/article.php?article_id=183&topic_id=64&level=&belongs=13&area_id=1&lang=gr
[Πρόσβαση 03 09 2017].